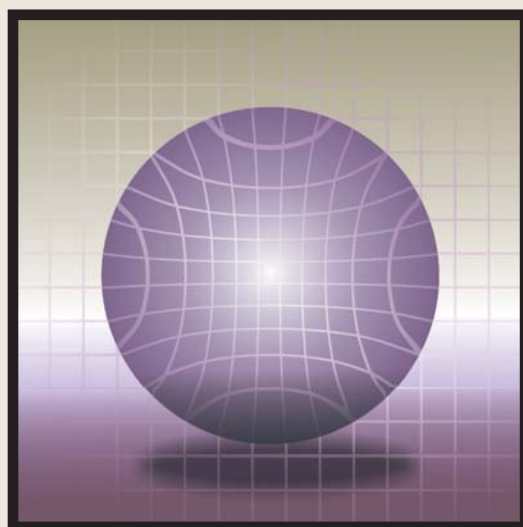

HOSPODÁŘSKÁ POLITIKA

MILAN ŽÁK

1

kapitola

Základní pojmy z hospodářské politiky

1. kapitola

Základní pojmy z hospodářské politiky

Cíle kapitoly:

- Definovat základní pojmy.
- Vysvětlit nejen obsah těchto pojmů, ale i jejich vzájemné vztahy a vazby.
- Seznámit s možnostmi hodnocení úspěšnosti hospodářské politiky.
- Poukázat na možnost konfliktu cílů hospodářské politiky a vysvětlit, jak tyto problémy řešit.
- Diskutovat probíranou látku v kontextu historického vývoje hospodářské politiky.

Úvod

V této kapitole jsou diskutovány základní pojmy z hospodářské politiky. Hospodářskou politiku chápeme jako vědomé a kvalifikované sledování a prosazování společenského konsenzu vládou v oblasti hospodářství země. Hledáme tedy odpověď na otázky KDO? – což jsou nositelé hospodářské politiky, ČÍM? – neboli jakých nástrojů je možno použít a PROČ? – kde se ptáme, za jakým cílem. Čtenáře bych rád upozornil zejména na Swanův diagram, v jehož pochopení je možno nalézt celou řadu výše uvedených tvrzení. Kapitola je doplněna přehledem mezníků ve vývoji hospodářské politiky – tento přehled vznikl na základě přednášek v rámci vstupního soustředění a je součástí výkladu. Na tomto přehledu lze totiž ve velké míře ilustrovat nejen základní pojmy, ale i související historický vývoj jak hospodářství, tak i ekonomické teorie.

1.1

Co je to hospodářská politika?

DEFINICE

Hospodářská politika

Přístup státu (vlády) k ekonomice své země. Vláda využívá svěřené či jinak získané prostředky a pravomoce k dosahování předem určených ekonomických (a v širších souvislostech i společenských) cílů za pomoci celé řady nástrojů. Kromě toho můžeme chápat hospodářskou politiku jako samostatnou vědní disciplínu, která se v důsledku rostoucí role státu ve společnosti oddělila od makroekonomie prakticky až v polovině 20. století – J. M. Keynes je pokládán za jejího zakladatele. Praktická hospodářská politika má historii mnohem staršího data – začíná prakticky ve chvíli, kdy se vlády (vládci) snaží využít svou moc k tomu, aby získaly určitá privilegia a přestávají být rovnoprávními tržními subjekty. Přístup vlád k hospodářské politice je možno rozdělit do dvou základních směrů, pro které se vžily názvy: liberální hospodářská politika a intervencionistická hospodářská politika. Mezi směry propagující liberální hospodářskou politiku patří teoretické učení fyziokratů, klasický liberalismus a tzv. renesance neoklasicismu vyúsťující v monetarismus, mezi směry propagující spíše intervencionistickou hospodářskou politiku pak učení merkantilistů, škol vycházejících z učení J. M. Keynesa a snahy o využití konceptu plánování. Charakter přístupu státu k ekonomice lze charakterizovat pomocí různých kritérií. Za základní členění hospodářské politiky je považováno dělení na makroekonomickou a mikroekonomickou. Makroekonomická hospodářská politika působí zejména v oblasti makroekonomické rovnováhy a efektivnosti využití zdrojů – cíle představuje tzv. magický čtyřúhelník. Z hlediska dosažení celkové rovnováhy rozlišujeme opatření na straně agregátní nabídky a agregátní poptávky. Mikroekonomická hospodářská politika je zaměřena na zvyšování efektivnosti při alokaci zdrojů a bývá někdy nazývána politikou doplňující makroekonomickou hospodářskou politiku.

Zdroj: Ekonomická encyklopedie (2002), str. 604

V současné době je takřka nemyslitelné, abychom se při čtení novin, poslouchání rozhlasových zpráv nebo při sledování televize nesetkali s pojmem hospodářská politika. Víme však všichni dobře, co znamená?

Hospodářskou politiku (HP) můžeme pojímat ve dvojm smyslu: jednak ji můžeme chápat zcela obecně jako **přístup státu¹⁾ k ekonomice své země**. V tomto pojetí není hospodářská politika samoučelná; **vždy se jedná o záměrnou, praktickou činnost státu**. Vláda navrhuje státní rozpočet a v demokratické společnosti jej předkládá parlamentu ke schválení; může navrhnout nové daně, snižovat (zvyšovat) daně stávající atd.; centrální banka s ohledem na inflaci, resp. kurz domácí měny, může snižovat (zvyšovat) základní úrokové sazby, příp. ovlivňovat svými nástroji výši kurzu. Antimonopolní úřad zasahuje v případě porušení hospodářské soutěže kupř. kartelovými dohodami, které uzavřeli významní producenti atd.

Druhý aspekt hospodářské politiky spočívá v jejím pojetí jakožto **teoretické disciplíny**. Teoretická hospodářská politika je zaměřena na analýzu probíhajících jevů, po které následují návrhy opatření na jejich řešení pomocí konkrétních nástrojů. O tom, jakých nástrojů bude použito, kdy a za jakým účelem, rozhoduje převažující teoretické zázemí, ze kterého vláda (stát) čerpá. Jestliže kupř. dojde k deficitu veřejných financí, může být tento schodek anulován buď

zvýšením daní, nebo snížením veřejných výdajů, resp. oběma způsoby. Teorie hospodářské politiky vychází z ekonomické teorie – především z makroekonomie. Přebírá však také mnoho poznatků z oblasti politiky, politologie, práva a veřejné správy. Tato skutečnost mimo jiné ukazuje, že hospodářská politika je také hraniční disciplínou mezi ekonomikou a politikou: z hlediska ekonomie zkoumá možnosti realizace zájmů jednotlivých ekonomických subjektů; z hlediska politikologie formuje a vytváří komplexní a ucelený hospodářsko-politický systém. Teorie hospodářské politiky je poměrně mladou disciplínou, protože se začala formovat až ve 30. letech minulého století. Podmínky, za kterých se teorie hospodářské politiky rozvíjela, ovlivnily vznik jejích dvou hlavních proudů:

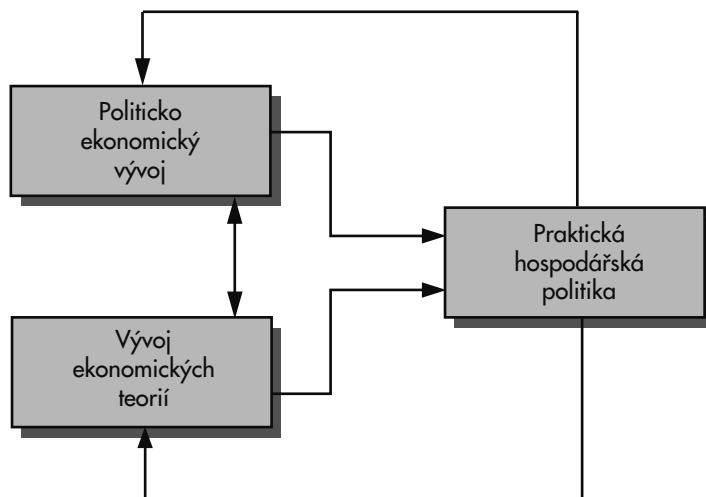
- anglo-americký proud, který chápe hospodářskou politiku především jako krátkodobou konjunkturální politiku; hlavním představitel byl J. M. Keynes.
- kontinentální proud, který vnímá hospodářskou politiku jako konstitutivní, systémovou tvornou činnost státu. Za hlavní reprezentanty tohoto proudu jsou považováni W. Eucken²⁾ a L. Erhard³⁾.

Pro vznik těchto dvou proudů, které je nutno chápat spíše jako ilustraci opačných poloh formování teorie než jako skutečnost jednoznačně určenou, byly rozhodující podmínky, ve kterých tyto teorie vznikaly. Můžeme vidět, že pro vznik prvního proudu měl velký význam stav amerického hospodářství ve 30. letech 20. století, pro proud kontinentální to byla zejména poválečná obnova Německa.⁴⁾

Z dosud uvedeného je zřejmé, že **hospodářská politika jako samostatná vědní disciplína se nachází na pomezí ekonomické teorie a hospodářské praxe**; je vždy formulována na základě určitého ekonomického směru, jehož myšlenky politici ve vládě zastávají, a spočívá ve využívání jim svěřených či jinak získaných pravomocí a prostředků k dosahování určitých ekonomických cílů. To znamená, že vlády, resp. vládcové využívají a vždy využívali při řešení konkrétních hospodářských problémů své země poznatky ekonomické teorie. Praktická hospodářská politika je tedy determinována jak politicko-ekonomickým vývojem, tak i ekonomickými teoriemi (viz obr. 1.1).

OBRÁZEK 1.1

Postavení praktické hospodářské politiky

1) V tomto případě chápeme pojem „stát“ velmi široce a zahrnujeme pod něj vedle vlády a centrální banky i další instituce s rozhodovací pravomocí.

2) Walter Eucken (1891–1950), profesor ekonomie na univerzitách v Tübingenu a ve Freiburgu, usiloval ve svém díle o syntézu přístupu německé historické školy a neoklasické ekonomie. Je tvůrcem učení o „ideálních typech“ hospodářských systémů, přičemž základními formami jsou svobodné tržní hospodářství a centrálně řízené hospodářství. Reálné hospodářství má podle něho vždy smíšenou podobu.

3) Ludwig Erhard (1897–1977), významný německý národohospodář, působil v letech 1949–1963 jako spolkový ministr hospodářství, v letech 1957–1963 zastával funkci vicekancléře, od roku 1963 byl tři roky kancléřem Německa. Je považován za tvůrce „německého hospodářského zázraku“. K teoretickým pilířům sociálně tržního hospodářství v SRN náleží jeho knihy „Blahobyť pro všechny“ a „Německá hospodářská politika“.

4) Kasan, J. – Žák, M.: Hospodářská politika. Praha: ALEKO, 1991.

CVIČENÍ 1

Doplňte: Hospodářská politika jako samostatná vědní disciplína se nachází na pomezí a hospodářské praxe.

1.2 Nositelé hospodářské politiky

DEFINICE

Nositelé hospodářské politiky

Nositelům hospodářské politiky může být státní i nestátní instituce, případně neformalizovaná skupina či jednotlivec, který hraje aktivní roli v tvorbě, provádění a kontrole hospodářské politiky.

Zdroj: *Ekonomická encyklopedie (2002), str. 508*

Jak uvádí Šulc⁵⁾, soubor institucí, který se stal nositelem hospodářské politiky, se dlouhodobě formoval; většinou zdola a většinou metodou pokusů a omylů. Tyto instituce třídí do několika skupin. Jedná se o:

- zákonodárné instituce (parlament),
- vládní instituce (vláda, ministerstva či jiné státní instituce, jako kupř. celní a daňové orgány, živnostenské úřady),
- emisní banku jako nositele měnové politiky,
- instituce vytvářející tržní prostředí a dohlížející na jeho kvalitu (protimonopolní úřady),
- soudní instituce, jež zaručují vymahatelnost zákonem stanovených pravidel,
- instituce protivážných sil či nositelé vlivu, které sice nepatří k formální organizaci hospodářské politiky, ale přímo či nepřímo ji ovlivňují (odborníky, organizace zaměstnavatelů, politické strany apod.).

Jinou možností je členění nositelů hospodářské politiky podle jejich podílu na hospodářsko-politickém rozhodování. Jsou to tyto dvě skupiny:

- **Nositelé hospodářsko-politického rozhodování (decizní sféra)**, kam řadíme instituce a osoby, které mají pravomoc rozhodnutí přijímat, vykonávat a prosazovat; tato pravomoc je jim dána ze zákona. K hlavním nositelům této skupiny patří vláda, parlament a centrální banka (tvůrci hospodářské politiky).
- **Nositelé hospodářsko-politického vlivu (vlivová sféra)**, což jsou instituce a osoby, které mají možnost hospodářsko-politického rozhodování ovlivňovat, ale nemají rozhodovací a výkonné pravomoci. Sem patří velké podniky, politické strany, odbory, tisk apod.

⁵⁾ Šulc, Z.: *Hospodářská politika. Consus, Praha 1993.*

Nositelé hospodářské politiky (ať decizní nebo vlivové sféry) jsou subjekty, které vystupují v celém procesu hospodářské politiky; ten můžeme rozdělit na:

- proces formulování hospodářské politiky,
- proces provádění hospodářské politiky,
- proces kontroly.

Proces **formulování hospodářské politiky** je aktivní doménou mnoha subjektů a institucí; jsou to zejména politické strany, vláda, parlament, odborný státní aparát (zástupci ministerstev, odborníci z vysokých škol a výzkumných ústavů), zájmové skupiny, profesní svazy a komory; na regionální úrovni jsou to odpovídající subjekty ze samosprávních měst a obcí.

Při **realizaci hospodářské politiky** se opět angažuje velké množství státních i nestátních institucí: vláda, státní správa, soudy, úřady práce, finanční úřady, celnice, zájmové skupiny atp.

Proces kontroly představuje nezbytnou zpětnou vazbu, bez které se hospodářská politika neobejde; nejvyšší kontrolní mocí je vybaven parlament, který za tím účelem vytvořil v České republice Nejvyšší kontrolní úřad. Nezastupitelnou kontrolní roli hraje nezávislý tisk. Kontrolními pravomocemi jsou však vybaveny i ostatní instituce, které se na formulování i realizaci hospodářské politiky aktivně podílejí.

Nositelé hospodářské politiky můžeme rozdělit do dvou úrovní. V nejvyšší, **nadnárodní úrovni** působí instituce a orgány (konkrétně kupř. orgány Světové obchodní organizace, Mezinárodního měnového fondu apod.), jejichž rozhodnutí v určitých oblastech omezují rozhodovací pravomoc institucí a orgánů na **národní úrovni** (jedná se kupř. o vládu, parlament nebo centrální banku, které mají decizní pravomoc, a tisk, hospodářské komory, odbory apod., které hospodářsko-politické rozhodování pouze ovlivňují).

CVIČENÍ 2

Doplňte: Nositelé hospodářské politiky jsou státní a nestátní instituce i, které hrají aktivní roli při v tvorbě, realizaci a kontrole hospodářské politiky.

1.3

Nástroje hospodářské politiky

DEFINICE

Nástroje hospodářské politiky

Nástrojů hospodářské politiky je široká škála. Od nástrojů definujících dlouhodobá pravidla hospodářského systému a zaručujících jejich následné vynucení až k nástrojům, které se pokoušejí měnit dílčí parametry ekonomiky se snahou dosáhnout některého z cílů hospodářské politiky. Lze je třídit podle časového horizontu působení (například v rámci heterodoxní stabilizační politiky je důchodová politika souborem krátkodobých nástrojů, zatímco stabilizace poptávky může působit dlouhodobě), podle toho, zda jsou nebo nejsou tržně konformní (pokud použijeme předchozí příklad, tak důchodová politika je tržně nekonformní, neboť narušuje podmínky pro efektivní alokaci zdrojů prostřednictvím informační funkce cen), podle způsobu ovlivňování na přímé a nepřímé či globální a selektivní. Lze je dělit rovněž podle subjektu hospodářské politiky, který s nimi disponuje. Jako mohou být konfliktní cíle hospodářské politiky, mohou být konfliktní i nástroje, což se dá dobře ilustrovat například na požadavku optimálního mixu fiskální a monetární politiky.

Zdroj: Ekonomická encyklopedie (2002), str. 493

Z toho vyplývá, že nástroje hospodářské politiky jsou velmi četné a je jich celá škála. Můžeme je členit podle různých hledisek:

- podle úrovně působení na nástroje makro a mikroekonomické,
- podle charakteru vlivu na nástroje přímé a nepřímé,
- podle oblasti působení (nástroje měnové, fiskální atd.),
- podle způsobu ovlivňování na selektivní nástroje a nástroje plošné,
- podle působení na vývoj vztahů mezi účastníky trhu na nástroje systémotvorné a nástroje běžné hospodářské politiky.

Nástroje systémotvorné (nástroje politiky rádu) mění hlavní prvky ekonomického systému, způsob koordinace ekonomických aktivit a motivaci jednání ekonomických subjektů. Chápe se pod nimi pravidla chování pro nositele rozhodování, která mění systémové prvky. Jedná se kupř. o změnu systému regulovaných cen na systém tržně tvořených cen, o liberalizaci zahraničně-obchodních vztahů z původně centrálně řízeného zahraničního obchodu apod.

Nástroje běžné hospodářské politiky (nástroje politiky procesu) sice na chování ekonomických subjektů působí také, ale hlavní rysy hospodářského systému zůstávají zachovány a způsob koordinace hospodářských aktivit se nemění. Jako příklad můžeme uvést změnu úrokové sazby, která ovlivní sklon k úsporám a k investicím nebo změnu daňového zatížení, která působí na pracovní motivaci jednotlivců.

Důležitost tohoto rozlišení nástrojů je zřejmá ze dvou hledisek. Z hlediska jejich kvantifikovatelnosti vidíme, že zatímco nástroje běžné hospodářské politiky jsou relativně přesně určeny (kupř. výše úrokové sazby, výše zdanění apod.), a proto je také nazýváme nástroji kvantitativními, nástroje systémotvorné kvantifikovat nelze. Z toho důvodu je někdy řadíme mezi nástroje kvalitativní povahy.

Ještě významnější je hledisko předvídatelnosti jejich dopadů: u nástrojů běžné hospodářské politiky můžeme poměrně přesně odhadnout důsledky prováděných změn a na základě toho

sestavit i krátkodobou prognózu hospodářsko-politického vývoje. U systémotvorných nástrojů je předvídatelnost jejich dopadů do ekonomiky v podstatě nemožná; zásahy do koordinace hospodářského systému jsou natolik komplikované, že jejich důsledky lze jen velmi obtížně předvídat.

1.3.1 Vztahy mezi nástroji a cíli

Podmínkou při výběru nástrojů k dosažení určitého daného cíle je požadavek jejich **systemově konformity**. Co to znamená? Je zapotřebí, aby v každém systému byly používány pouze takové nástroje, které jsou s tímto systémem v souladu, které tomuto systému odpovídají a které ho v žádném případě nenarušují. Kupř. v tržním systému by neměl být používán systém centrálně řízených cen (a naopak: v systému centrálně řízené ekonomiky by neměla být používána volná tvorba cen).

Tento požadavek zformuloval W. Eucken a je znám jako **Euckenovo pravidlo**, které požaduje co největší **stálost hospodářské politiky**. Tím není myšlena strnulost a neměnnost hospodářsko-politického rozhodování, ale požadavek, aby hospodářsko-politická opatření státu byla z hlediska ekonomických subjektů předvídatelná a „průhledná“, aby vyvolávala jejich důvěru. Řečeno jinak – používané nástroje hospodářské politiky by měly být systémově konformní tak, aby odpovídaly hlavním zásadám hospodářského systému.

Podle toho, jaká opatření (a v jejich rámci i nástroje) jsou uplatněna, rozlišujeme:

- systémově nutná opatření (rozdělení kompetencí, právní ustanovení atd.),
- opatření systém podporující (odstraňují kupř. různé funkční těžkopádnosti, resp. nesladěnost systému),
- systému odpovídající opatření, která působí souběžně se systémem,
- systém zhoršující opatření, která snižují funkčnost daného systému (v tržním systému kupř. zákonná omezení trhu, zákonná omezení práv zákazníků, různá subvenční a intervenční opatření v zemědělství),
- opatření systém narušující (v tržním systému kupř. kontrola a regulace cen a mezd, kontrola mezinárodního toku kapitálu apod.).

Jiným pravidlem, na které je třeba při volbě nástrojů hospodářské politiky brát zřetel, je **Tinbergenovo pravidlo**⁶⁾, které říká, že je nutno **disponovat tolika nástroji (proměnnými) hospodářské politiky, kolik si hospodářská politika stanoví cílů**. Chceme-li tedy dosáhnout dvou cílů, musíme mít k dispozici dva nástroje; Tinbergenův princip nám ale nic neříká o tom, který z nástrojů použijeme k dosažení cíle prvního a který k dosažení cíle druhého.

Tento problém přiřazení řeší **Mundellův princip**; ten postuluje, že každému cíli je přiřazen takový nástroj, který má na něj největší vliv. Protože však v praxi bývá mnohdy obtížné stanovit, který nástroj je skutečně nejúčinnější (kupř. diskuse o účinnosti fiskální a monetární politiky v modelu IS-LM), začalo se postupně prosazovat odlišné přiřazovací pravidlo – **Meadeho princip zodpovědnosti**⁷⁾. Ten požaduje, aby za každý makroekonomický cíl byla zodpovědná jediná státní instituce, která má na použitý nástroj výlučný vliv. Jde tedy o to, přidělit vždy jeden nástroj jedné speciální instituci s odpovědností udržovat přijatelnou úroveň jediného přesně definovaného cíle.

Volba nástrojů hospodářské politiky je jedno z nejdůležitějších hospodářsko-společenských rozhodnutí; proto je třeba si vždy uvědomit, jaký je vztah mezi konkrétními cíli a nástroji navzájem. K tomu je ovšem nutné znát nejenom ekonomickou teorii, ale i výsledky a fakta soustavné analýzy dopadů používaných nástrojů.

⁶⁾ Jan Tinbergen (1903–1995), nizozemský ekonom, předseda Centrálního plánovacího úřadu v Haagu, se významně podílel na tvorbě ekonometrického modelu sloužícího k prognózování a plánování vývoje nizozemské ekonomiky. V roce 1969 se stal nositelem Nobelovy ceny.

⁷⁾ James Edward Meade (1907–1995) vyučoval ekonomii v Oxfordu, Londýně a Cambridgi. V roce 1977 získal Nobelovu cenu za přínos v oblasti teorie mezinárodní obchodu a mezinárodního pohybu kapitálu.

CVIČENÍ 3

Doplňte: Nástroje systémotvorné mění hlavní prvky ekonomického systému, ekonomických aktivit a motivaci jednání ekonomických subjektů.

1.3.2 Provádět hospodářskou politiku či nikoliv?

V předchozí subkapitole kapitole byly rozebrány základní aspekty teorie hospodářské politiky. Podívejme se nyní na argumenty pro a proti provádění hospodářské politiky ve standardním slova smyslu.

V úvodu se pokusíme vymezit dva základní přístupy k hospodářské politice. Již od dob dvou hlavních událostí, které měly vliv na vznik hospodářské politiky jako samostatné vědní disciplíny – Velké deprese konce třicátých let 20. století a publikování Obecné teorie zaměstnanosti, úroku a peněz (1936) J. M. Keynesem,⁸⁾ se ekonomové dělí na dva tábory:⁹⁾ první z nich, vycházející z „oprášených“ myšlenek klasiků a neoklasiků, žije ve svém idealizovaném liberálním (dokonale konkurenčním) světě, kde existují automatické vyrovnávací mechanismy, jež „čistí“ trh, tzn. mechanismy, které automaticky vyrovnávají nesoulad mezi nabídkou a poptávkou (např. na trhu statků jsou to pružné ceny a na trhu práce to jsou pružné mzdy apod.). Ekonomika se tak nachází v celkové rovnováze, plně využívá své zdroje, které jsou efektivně alokovány, a trh sám zabezpečuje optimum svou „neviditelnou rukou“. Úlohu státu a potažmo hospodářské politiky, v rámci přístupu laissez-faire, spatřují především v umožnění trhu efektivně fungovat, tzn. ve vytvoření institucionálního rámce (pravidel hry) a vymezení vlastnických práv.¹⁰⁾ V rozšíření tohoto minimalistického přístupu k úloze státu spatřují hlavní příčinu nerovnováh, jež jsou způsobeny vznikajícími netržními a vládními selháními.¹¹⁾

Druhý tábor ekonomů přikládá mnohem větší význam tržním rigiditám, nedokonalostem a selháním. Odmítá „samočistitelnost“ trhů a spatřuje významnou úlohu hospodářsko-politických autorit v regulaci ekonomiky. V makroekonomické oblasti je to stimulace agregátní poptávky prostřednictvím zásahů vlády, centrální banky a ostatních institucí. V mikroekonomické oblasti je to především snaha o eliminaci tržních selhání a podpora přerozdělovacím procesům. Tato skupina ekonomů vychází z principu dokonalé fungující, informované a efektivní vlády, z jakéhosi principu „osvětleného panovníka“, který s minimálními náklady eliminuje tržní selhání.

Ve skutečnosti zde tedy stojí proti sobě princip maximalizovat prostor volnému působení trhu (dokonalý trh) liberálních ekonomů a princip maximalizovat úlohu vlády (dokonalá vláda) intervencionistů. V praxi však platí argumenty liberálů o existenci vládních a netržních selhání, stejně jako argumenty intervencionistů o existenci selhání tržních. Dále se pokusíme nalézt odpověď na otázku, který z názorů je relevantnější.

CVIČENÍ 4

Doplňte: Tinbergenovo pravidlo říká, že je nutno disponovat toliko hospodářské politiky, kolik si hospodářská politika stanoví cílů.

⁸⁾ J. M. Keynes je považován za otce hospodářské politiky chápané ve smyslu vědní disciplíny a americký prezident F. D. Roosevelt za prvního faktického realizátora intervencionisticky orientované hospodářské politiky (New Deal).

⁹⁾ Dále popsané případy jsou samozřejmě ve své extrémní podobě. Realita je víceméně někde uprostřed a jednotliví ekonomové se blíží více k myšlenkám jednoho či druhého tábora.

¹⁰⁾ Tím se rozumí také možnost efektivního vymáhání těchto práv.

¹¹⁾ Liberálové jsou samozřejmě pro nezbytnou úlohu státu i v oblastech typu poskytování veřejných statků (např. národní obrana), ale považují je za činnosti, které narušují efektivnost více než případná tržní selhání.

1.4

Cíle hospodářské politiky

1.4.1 Hierarchie cílů hospodářské politiky

Budování vyspělé tržní ekonomiky je reálné pouze tehdy, jestliže je společnost vystavěná na principu trvalých všelidských hodnot, na kterých se konsenzuálně dohodnou všechny subjekty ve společnosti (a je to tedy i otázka určitých konvencí). V následujícím obr. 1.2 je shrnuta hierarchie cílů státu a potažmo i tvůrců hospodářské politiky.

OBRÁZEK 1.2

Hierarchie cílů hospodářské politiky

Zdroj: Urban L. a kol. (1994)

1.4.2 Maximalizace společenského blahobytu

Základním deklarovaným **vrcholovým cílem**, ke kterému směřuje veškeré úsilí o zdokonalování fungování hospodářsko-politického systému ve společnosti je **maximalizace společenského blahobytu**. Problémem však zůstává, co si pod tímto pojmem představit. Jedná se o celkovou sumu dílčích užitek jednotlivých členů společnosti¹²⁾ anebo je to taková „kvalita“ společnosti, kterou „...lze zvýšit pouze tehdy, lze-li ve společnosti učinit takovou změnu, která bude výhodná pro všechny její členy nebo jen pro některé z nich, aniž by znevýhodnila jiné...“ (Pareto, 1971).

Neméně závažným problémem je i otázka kvantifikace společenského blahobytu: jakým způsobem lze společenský blahobyt měřit? Může dosáhnout jeden subjekt většího blahobytu než druhý? Co je vlastně „měřítkem“, „mírou“ společenského blahobytu: je to velikost vytvořeného HDP vztahená na jednoho obyvatele? Nebo je to celkový součet bohatství společnosti, připadající na jednoho obyvatele?

¹²⁾ V pojetí utilitaristické etiky (Kinkor, 1996).

1.4.3 Základní společenské cíle

Asi všichni cítíme, že blahobyt nelze zúžit jen na materiální stránku problému, ale že pod něj musíme zahrnout i kulturu, zvyky, tradice země apod. Nedílnou součástí společenského blahobytu jsou tedy i **základní společenské hodnoty** (cíle), **mezi které řadíme svobodu, spravedlnost, jistotu, pokrok, nezávislost, demokracii a racionalitu**. Dále se jedná o ochranu stabilního právního a institucionálního rámce, ochranu základních práv a svobod, zajištění sociálního smíru apod.

Svoboda

Svoboda může být formulována různě; B. Russel ji definuje jako „nepřítomnost překážek, která dovoluje realizovat přání“. Tuto definici je nutno dále zpřesnit a konkretizovat především proto, že individuální přání může být ve vzájemném konkurenčním vztahu k přání ostatních individuí; může nastat i situace, kdy se jednotlivá přání navzájem vylučují. To ovšem znamená, že individuální čin jednoho může omezovat svobodu druhého (moje svoboda končí tam, kde začíná svoboda druhého). Požadavek totální svobody je proto pro existenci jakékoli společnosti velmi nebezpečný – individuální nárok na totální svobodu přímo ohrožuje existenci každé společnosti.

Z toho vyplývá, že individuální svoboda závisí na mezilidských vztazích, a že může být ohraničena jednáním někoho jiného. Individuum může svobodně sledovat své cíle podle svých úmyslů, přitom je ale omezováno tím, že musí sledovat i cíle cizí. Protože právě ze skutečnosti, že se svoboda dostává do konfliktu se svobodou jiných individuí, mohou nastat problémy. Vzhledem k cíli individuální svobody musí tedy společnost zajistit, aby nikdo nemohl uskutečňovat své zájmy bez ohledu na možné omezování druhých, nikdo neměl takovou moc, aby vnucoval svou vůli druhým.

Aby všichni členové společnosti byli stejně svobodní, musí mít všichni stejná práva a musí být stejně chráněni před útlakem jiných i před útlakem státu. Výrazem těchto snah je formální svoboda: stejná práva pro všechny jsou zaručena rovností všech lidí a ochrana před útlakem je vyjádřena v zákonech a ve společenské funkci práva. Do jaké míry může individuum (subjekt) tuto formální svobodu využívat, závisí na rozsahu materiální svobody. Materiální svoboda vyúsťuje do otázky moci (resp. do jednotlivých druhů moci – moc osobnosti, moc vlastnická, moc organizační).

Spravedlnost¹³⁾

Pokud postuláty spravedlnosti vypovídají o tom, co má být stejné, potud odpovídají požadavkům formální svobody; to znamená, že odpovídají požadavkům po stejných právech pro všechny. V tom případě mluvíme o formální spravedlnosti.

Problematičtější je interpretace materiální spravedlnosti: jejím obsahem je rozdělení výsledku z dosažených cílů mezi jednotlivé členy společnosti. V zásadě je možné dvojí dělení: na základě zásluh a na základě potřeb.

Kritérium zásluh v sobě nese požadavek určitého přínosu a odpovídá jako norma spravedlnosti požadavku „stejná odměna za stejnou námahu“. Otázkou zůstává, jak jednotlivá úsilí (námahy) srovnávat.

Kritérium potřeb je zcela nerealistické a odpovídá představám ideální komunistické společnosti. Proto se toto kritérium uplatňuje jen v případě existence extrémní nerovnosti šancí (sociální výpomoc, rodinné přídatky, výživné atp.)

Spotřební spravedlnost je možno spojit s materiální svobodou; ovšem jen za předpokladu, že spotřební spravedlnost je interpretována jako příjmová rovnost.

¹³⁾ Je třeba si uvědomit, že „svoboda“ a „spravedlnost – rovnost“ jsou naprosto neslučitelné pojmy: svoboda vede k nerovnosti (nespravedlnosti), rovnost (spravedlnost) k omezení svobody.

Jistota

Jistotu je možno definovat jako „absenci strachu o svobodu“. Možnost ohrožení společnosti z vnějšího okolí má za následek, že jistota se spojuje s mírem jakožto dalším často stanovovaným cílem. Jistotu ovšem mohou ohrozit i běžné každodenní konflikty, k jejichž odstranění je možno použít vyjednávání buď výlučně mezi konfliktními stranami, nebo vyjednávání pomocí jedné či více nezávislých stran.

Problémy, které vznikají při fungování tržní koordinace (kupř. konjunkturální výkyvy, strukturální změny apod.), ohrožují jistotu ekonomických subjektů, což vede paradoxně k požadavkům zvýšení jistoty. Tak může dojít až k „totální“ jistotě, která znamená neměnnost sociálního uspořádání – nikdo nemůže být ohrožen. „Totální“ jistota je však neslučitelná s vnímáním hospodářské svobody a je nedosažitelná.

Pokrok

Pokrok znamená všeobecně změnu na vyšší kvalitativní úroveň a je žádoucí ze dvou důvodů: jednak jako prostředek přiblížení se vytčeným cílům, jednak jako ocenění inovací.

V prvním případě pokrok nemusí znamenat rozšíření si vědomostí; ve značné míře je dosažován pomocí známých prostředků. Ve druhém případě se jedná o neplánovitý proces, který ovšem je založen a vychází z nových znalostí a předpokladů; jeho výsledky (výsledky „hledání nového“) jsou však neznámé.

Nezávislost

Nezávislost znamená suverenitu a zodpovědnost za sebe sama a za svoje činy. Ekonomická nezávislost obsahuje požadavek ekonomické svobody a svobody rozhodování. Tomuto požadavku z hlediska uspořádání ekonomiky nejlépe (optimálně) odpovídá tržní systém, který rozvíjí nezávislost subjektů.

Demokracie

V každé společnosti existuje určité napětí, které vzniká jako protiklad mezi individuální svobodou a nutným respektováním hierarchie vztahů. Vždycky existuje určitá nadřazenost a podřazenost (z důvodu dělby práce a funkční kooperace). A i v tržním systému dochází k řadě politických rozhodnutí, kdy u jednajících se předpokládá, že jednají „za ty druhé“ a že si platnost svých rozhodnutí musí zajistit. To však je možné jenom tehdy, když se ti, kterých se rozhodnutí týká, tomuto rozhodnutí podrobí. V tomto smyslu pak chápeme demokracii jako politický proces prosazování základních společenských cílů, přičemž vlastní budování demokracie je zajišťováno politickým volebním právem.

Racionalita

Racionalita je princip, který je založen na logice. Racionalita je slučitelná s jakýmkoliv cílem, vždy ale musí platit, že si tyto cíle navzájem nesmí odporovat. Při uskutečňování daného cíle musí být z hlediska racionality jeho dosažení zvažovány náklady zdrojů, měřené ušlým užitekem s ohledem na požadavky ostatních cílů.

Racionalita tedy hodnotí nejlepší možnou realizaci cílů. Vzhledem k racionalitě jako normě je doporučováno, aby cíle byly formulovány jasně a aby vztahy mezi jednotlivými cíli byly důkladně analyzovány.

Z tohoto stručného přiblížení základních společenských hodnot je zřejmé, že tyto není možno jednoduše vyjadřovat, potažmo kvantifikovat; proto se cíle hospodářské politiky zužují na takové pojetí, které již je kvantifikovatelné.

1.4.4 Jaký je hlavní tradiční cíl hospodářské politiky?

Hospodářská politika státu je zaměřena na **hlavní tradiční cíl, kterým je zajištění podmínek pro stabilní a progresivní vývoj ekonomiky**. Z uvedeného plyne, že tradiční ekonomické cíle, tedy cíle hospodářské politiky, jsou podmnožinou cílů státu jako takového. Je pak samozřejmé, že cíle ekonomické jsou ve vzájemné interakci s ostatními celospolečenskými cíli. Tak například, hospodářský růst a s ním spojená poměrně vysoká životní úroveň vedou k důvěře občanů ve stávající politický systém a podpoře demokracie. Naopak hospodářské problémy a krize mohou přivést k moci totalitní strany (často uváděným příkladem je vliv Velké deprese třicátých let 20. století na situaci v Německu, kde se k moci dostala totalitní strana NSDAP v čele s A. Hitlerem). Stejně pak může stabilní institucionální a právní rámec stimulovat rozvoj ekonomiky či opačně může dobře fungující ekonomika podnítit progresivní institucionální změny. Obecně lze tedy soudit, že bez vyspělé ekonomiky se daří naplňovat obecné společenské hodnoty daleko hůře. Tvůrci hospodářské politiky by pak měli mít vždy na paměti, že dobře fungující ekonomika je klíčový předpoklad k dosažení zmíněných obecných celospolečenských cílů, ale nejedná se o modlu veškerého lidského snažení a cíl jediný.

Výše uvedený hlavní cíl hospodářské politiky lze pak dále (i když poněkud zjednodušeně) **zúžit na čtyři další základní, běžně uváděné tradiční ekonomické cíle**. Jedná se o **vyvážený a stabilní ekonomický růst, nízkou míru nezaměstnanosti, nízkou a stabilní inflaci a vnější rovnováhu**.¹⁴ Zmíněné cíle pak odrážejí ještě další, někdy samostatně uváděný cíl, kterým je zajišťování rovnováhy na jednotlivých dílčích trzích v ekonomice, stejně jako rovnováhy celkové.

Kromě toho můžeme tyto cíle rozšířit např. o ekologickou dimenzi, sociální dimenzi, „spravedlivé“ přerozdělování důchodů ve společnosti apod.

1.4.5 Ekonomické cíle hospodářské politiky

V následujícím výkladu se blíže podíváme na jednotlivé, výše uvedené cíle hospodářské politiky. Úkolem je vymezení samotného cíle a následné podání výkladu o možnostech hospodářské politiky v jeho ovlivňování.

Velikost produkce a ekonomický růst

Jedním z klíčových cílů tvůrců hospodářské politiky je stimulace celkové produkce v ekonomice, tedy makroekonomického výstupu (produktu). Proč jsou velikost produktu a údaje o jeho tempu růstu tak významnými veličinami? Důvodů je několik, kde nejdůležitějším asi bude, že od velikosti produktu se odvíjí i úroveň celkových příjmů v ekonomice, a tedy i životní úroveň každého občana. Politikové se snaží její výši maximalizovat a zajistit si tak opětovné zvolení. I když je některými ekonomy zpochybnováno využívání standardních makroekonomických agregátů k měření produkce, přesto jsou asi nejlepším možným řešením. Podívejme se na některé z nich.

Standardní makroekonomické agregáty k měření výstupu

DEFINICE

Hrubý domácí produkt

je celkový tok peněžní hodnoty finální produkce vyrobené za určité období (nejčastěji jeden rok). Představuje tedy ukazatel makroekonomického výstupu dané ekonomiky. HDP můžeme počítat pomocí a) produktové metody jako souhrn finální produkce jednotlivých sektorů ekonomiky, b) důchodové (nákladové) metody, resp.

¹⁴⁾ Reprezentovanou vyrovnanou platební bilancí, či pouze vyrovnanou bilancí obchodní. Nezbytným cílem vnější hospodářské politiky je také udržování optimálního a stabilního devizového kurzu.

pomocí součtů jednotlivých důhodů, které jsou odměnou za poskytování služeb výrobních faktorů (mzdy, renty, zisky..., uváděn také jako HDP v cenách výrobních faktorů), c) výdajové metody z hlediska užití finální produkce jako součet spotřebních výdajů, soukromých hrubých domácích investičních výdajů, vlastních nákupů a čistých vývozu. Pokud finální produkci oceňujeme aktuálními tržními cenami daného roku, používáme ukazatele nominálního HDP, v případě, že se finální produkce oceňuje cenami výchozího (základního) roku, používáme ukazatel reálného HDP. HDP ke potřeba rozlišovat od čistého domácího produktu, který nezahrnuje znehodnocení kapitálu (odpisy). Kromě vyjádření domácího produktu jako finální produkce vyrobené na území dané ekonomiky lze uvažovat i ukazatel národního produktu (HNP) jako produktu, který je výsledkem používání výrobních faktorů ve vlastnictví občanů dané země.

Zdroj: *Ekonomická encyklopedie (2002), str. 309*

Hrubý domácí produkt (HDP) je nejčastěji používaným agregátem k měření produkce. Nezáleží tedy na tom, kdo výrobní faktory vlastní, ale kde jsou umístěny.

Vyrobí-li potom např. automobilka ŠKODA, která je plně vlastněna německou firmou Volkswagen, produkci za několik milionů, zahrnuje se tato do českého HDP stejně, jako vyrobí-li nějaký produkt jakákoliv firma ve vlastnictví českého subjektu.

DEFINICE

Hrubý národní produkt

zahrnuje veškerou finální produkci vyrobenou kdekoli ve světě za sledované období, avšak za pomoci domácích výrobních faktorů.

CVIČENÍ 5

Doplňte: Tradiční ekonomické cíle (magický čtyřúhelník) jsou: **vyvážený a stabilní nízká míra nezaměstnanosti, nízká a stabilní inflace a vnější rovnováha.**

Přidržíme-li se uvedeného příkladu s automobilkou ŠKODA, vše, co vyprodukuje, bude zahrnuto do HNP v Německu, ale nikoliv do českého HNP.

HDP je agregát nejčastěji používaný především v evropských zemích. Má bližší vztah k zaměstnanosti, k dani z příjmů apod. HNP se potom z logických důvodů používá v zemích, které jsou potenciálně velkými investory v zahraničí a jejichž výrobní faktory jsou výrazně rozmístěny ve světě (např. USA).

Oba ze zmíněných makroekonomických agregátů mohou být uváděny v běžných nebo ve stálých cenách. Rozvedme si to na příkladu HDP. **Nominální HDP** vyjadřuje hodnotu produkce v běžných cenách. Zahrnuje jak velikost produkce, která je reálně vyprodukována, tak také její ocenění v cenách běžného období, tedy v cenách roku, ve kterém je měřena.

Reálný HDP vyjadřuje hodnotu produkce ve stálých cenách. Zahrnuje reálně vyprodukovanou produkci oceněnou cenami určitého základního období. Produkce je tedy oceňována stále stejnými cenami, a tudíž nezohledňuje růst cen.¹⁵⁾

¹⁵⁾ V České republice používá Český statistický úřad, který publikuje údaje o HDP, stálé ceny roku 1995. To znamená, že právě v roce 1995 byl oceňován reálný i nominální produkt stejnými cenami, a tudíž musela být i jeho hodnota stejná.

Který z uvedených produktů má větší vypovídací schopnost? Bezpochyby produkt reálný. Pokud se ze statistik dovíme, že reálný produkt vzrostl o 3 %, znamená to, že bylo v ekonomice fyzicky vyprodukováno o 3 % více, než např. v minulém roce, a ekonomika je o 3 % výkonnější. Naopak, pokud by nominální produkt vzrostl o 3 %, mohl být tento růst vyvolán růstem produkce, ale stejně tak růstem cen této produkce. Může se tak stát, že produkce absolutně klesne, ale výrazný růst cen (inflace) tento pokles eliminuje a zajistí např. zmíněný 3% růst. O výkonnosti ekonomiky nám pak tento údaj nevypovídá vůbec nic a navíc může dokonce stavět inflaci do pozitivního světla. Nutně to však neznamená, že nominální produkt nemá význam. Určitým způsobem může např. vypovídat o zisku firem, a tedy odhadu příjmu do státního rozpočtu z daní apod.

DEFINICE

Deflátor

je poměr mezi nominální a reálnou veličinou. Nominální veličiny jsou vyjádřeny v běžných cenách, reálné veličiny jsou vyjádřeny ve stálých cenách.

Zdroj: Ekonomická encyklopedie (2002), str. 179

Vztah mezi reálným a nominálním produktem je popisován tzv. **deflátorem HDP**. Ten je dán podílem nominálního a reálného HDP (nejčastěji uváděném v %). Deflátor HDP pak vlastně popisuje vývoj cen vyráběné produkce.¹⁶⁾

Na závěr je třeba konstatovat, že ve skutečnosti existuje několik dalších méně používaných, makroekonomických agregátů sloužících k měření produkce (např. čistý domácí produkt, čistý národní produkt, národní důchod apod.)

1.4.6 Nezaměstnanost

V této subkapitole bude rozebrán druhý klíčový cíl hospodářské politiky, který úzce souvisí se zvyšováním ekonomické výkonnosti. Jedná se o dosahování **nízké nezaměstnanosti**. Nezaměstnanost a její výše je, spolu s inflací, považována za nejdůležitější, občany subjektivně vnímaný, ekonomický problém podle výzkumu provedeném Gallupovým ústavem.

Z ekonomického pohledu představuje nezaměstnanost stav v národním hospodářství, kde část pracovního potenciálu společnosti nenalézá uplatnění nebo dobrovolně o toto uplatnění neusiluje. Statistika definuje nezaměstnaného jako osobu, která hledá práci, chce být činná jako zaměstnanec, není práce neschopna pro nemoc a není činná jako domácí dělník, pomáhající rodinný příslušník nebo samostatný podnikatel.¹⁷⁾

Podle příčin jejího vzniku se rozlišuje nezaměstnanost **frikční** (je způsobena např. nezaměstnaností v období mezi opuštěním pracovního místa a nástupem do místa nového), **strukturální** (změny ve struktuře poptávky po pracovních silách jako důsledek permanentně probíhajících změn v hospodářství; jedná se spíše o dlouhodobý jev¹⁸⁾) a **konjunkturální či cyklická** (nedostatečná poptávka po pracovních silách způsobená objektivními výkyvy danými fází hospodářského cyklu). **Sezonní nezaměstnanost** je dána výkyvy v zaměstnanosti podmíněné ročními obdobími (např. v zemědělství, ve stavebnictví apod.). Kromě **registrované** nezaměstnanosti se může vyskytovat ještě nezaměstnanost **skrytá** v podobě prodlužování vzdělávání, předčasných odchodů do důchodu apod.

¹⁶⁾ Deflátor HDP bude podrobněji popsán v následující subkapitole věnované inflaci.

¹⁷⁾ Encyklopedie Diderot 2001. CD ROM.

¹⁸⁾ V České republice je strukturální nezaměstnanost způsobena např. „špatnou“ transformací a konverzí některých průmyslových regionů, problémem nesouladu struktury nabídky práce a poptávky po práci apod.

Nezaměstnanost je nejčastěji vyjadřována mírou nezaměstnanosti (u), tzn. jako procentuální podíl nezaměstnaných (U) k celkovému počtu aktivního obyvatelstva (L) ($u = U/L \cdot 100$ [%]). Abychom mohli definovat míru nezaměstnanosti, musíme si definovat ještě jeden pojem – ekonomicky aktivní obyvatelstvo neboli pracovní sílu (L). Pracovní sílu tvoří především lidé od ukončení povinné školní docházky do dosažení důchodového věku (tedy zaměstnaní i nezaměstnaní). Dále k nim musíme přičíst pracující důchodce a odečíst studenty, vězně, fyzicky a mentálně neschopné pracovat a ty **lidi, kteří práci nehledají**.

Přirozená míra nezaměstnanosti

Položme si nyní otázku, jaká je optimální (přirozená) míra nezaměstnanosti v ekonomice, tedy jaký je vlastně cíl tvůrců hospodářské politiky v této oblasti? Měla by to být nulová nezaměstnanost? Z definice jednotlivých typů nezaměstnanosti jasně vyplývá, že nikoliv. Např. frikční nezaměstnanost způsobená tím, že existuje určitý vyhledávací interval mezi dobou, kdy zaměstnanec opustí své pracovní místo a kdy najde místo nové, implikuje, že určitá úroveň nezaměstnanosti v ekonomice je nejenom přirozená, ale dokonce nutná. Vždy tedy v ekonomice existuje přirozená míra nezaměstnanosti, která je determinována strukturálními a dalšími setrvačnými silami ekonomiky a kterou nelze potlačit stimulací agregátní poptávky pomocí nástrojů hospodářské politiky.¹⁹⁾

Od 70. let 20. století je spojen termín přirozené míry nezaměstnanosti s jinou koncepcí.²⁰⁾ Jedná se o koncept tzv. **NAIRU** (Non Accelerating Inflation Rate of Unemployment). Její autor, americký ekonom Milton Friedman, spojuje přirozenou míru nezaměstnanosti s určitou úrovní inflace. Podle něho je přirozená míra nezaměstnanosti definována jako úroveň nezaměstnanosti, při níž je míra inflace stabilní, tedy inflace ani neakceleruje, ani nedeceleruje.

Tuto situaci je nutné chápat tak, že optimem je taková míra nezaměstnanosti, při které se míra inflace nemění, nikoliv při které je míra inflace nutně nízká nebo nulová. Bude-li např. v ekonomice 5 % míra nezaměstnanosti a míra inflace se bude dlouhodobě udržovat třeba i na výši 10 %, jedná se o přirozenou míru nezaměstnanosti. Bude-li naopak míra nezaměstnanosti 5 % a míra inflace bude v prvním měřeném období 2 %, v dalším období 10 %, v dalším 1 % atd., nejedná se o přirozenou míru nezaměstnanosti.

Hodnotu přirozené míry nezaměstnanosti, tedy jakéhosi hospodářsko-politického optima, lze zjistit na základě sledování období, ve kterém je inflace stabilní. Někdy bývá přirozená míra nezaměstnanosti také spojována se situací, kdy je produkt na své potenciální úrovni, přesněji řečeno, když je produkt na úrovni potenciálního produktu, je míra nezaměstnanosti na své přirozené míře.²¹⁾

Podívejme se nyní na faktory, které určují přirozenou míru nezaměstnanosti:

- výše podpor v nezaměstnanosti,
- doba, na kterou je podpora v nezaměstnanosti poskytována,
- organizace trhu práce (např. existence nebo neexistence pracovních úřadů a efektivnost jejich činnosti),
- vytrvalost a schopnost nezaměstnaných při hledání zaměstnání,
- demografická skladba pracovní síly,
- strukturální parametry ekonomiky.

¹⁹⁾ Přirozená míra nezaměstnanosti je tak exaktně daná součtem frikční a strukturální míry nezaměstnanosti.

²⁰⁾ Jde o koncepci monetaristickou či neoklasickou, na rozdíl od výše vysvětlované koncepce keynesiánské.

²¹⁾ Toto vysvětlení je však spíše nepřesné a orientační (viz dříve popsání definice potenciálního produktu).

²²⁾ Míra nezaměstnanosti v %. Údaj za rok 2005 je vypočten podle nové metodiky, která má za cíl harmonizovat tento ukazatel s EU a nově nezapočítává do nezaměstnaných ty uchazeče, kteří nemohou do zaměstnání nastoupit ihned, např. ženy na mateřské dovolené, uchazeče v rekvizifikaci, ve výkonu trestu apod.

TABULKA 1.1

Vývoj míry nezaměstnanosti²²⁾ v České republice

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
3,0	3,3	3,0	3,1	4,4	6,1	8,6	9,0	8,5	9,2	9,9	10,2	8,9

Zdroj: Patria Finance

V souvislosti s přirozenou mírou nezaměstnanosti se setkáváme s tzv. **hysterezí na trhu práce**. Přirozená míra nezaměstnanosti, jako institucionální charakteristika ekonomiky není v čase konstantní.²³⁾ V důsledku zmíněné hystereze se její hodnota v určitých intervalech zvyšuje. Hystereze je způsobena např. těmito faktory:

- ztrátou pracovních návyků u dlouhodobě nezaměstnaných a s tím spojenou neochotou zaměstnavatelů dlouhodobě nezaměstnané zaměstnávat,²⁴⁾
- přílišnou výší podpory v nezaměstnanosti,
- přílišnou výší sociálních dávek,
- výraznou délkou poskytování podpor v nezaměstnanosti apod.

Z výše uvedeného vyplývá, že tvůrci hospodářské politiky by měli směřovat svoje úsilí jak ke snižování skutečné celkové nezaměstnanosti, tak ke snižování její přirozené míry, stejně jako k odstranění regionálních disproporcí²⁵⁾, rozdílů nezaměstnanosti podle věku, pohlaví atd.

1.4.7 Inlace

DEFINICE

Inlace

růst všeobecné cenové hladiny. Inlace je měřena na základě cenových indexů, přičemž se může projevat zjevným (otevřeným) růstem cenové hladiny, stejně jako může dojít ke skryté inflaci (problém výběrů statků zahrnutých např. do spotřebního koše, případně cenové regulace statků, důchodové politiky), která se pak projevuje jinou formou, jako např. růst vynucených úspor, stínová ekonomika (problém centrálně plánovaných ekonomik). Míru inflace lze vypočítat na základě tempa růstu cenové hladiny:

$$\text{Míra inflace} = (P_t - P_{t-1} / P_{t-1}) \cdot 100 \text{ (v \%)},$$

kde P_t představuje cenovou hladinu v čase (roce) t vyjádřenou pomocí některého z cenových indexů (např. CPI) a P_{t-1} cenovou hladinu v předchozím období (roce).

Z hlediska příčin inflace rozlišuje ekonomická teorie dvě formy (zdroje) inflace: 1) poptávkovou inflaci (inflaci taženou poptávkou), 2) nabídkovou inflaci (inflaci tlačnou náklady). V případě poptávkové inflace je zdrojem inflace trvalý růst agregátní poptávky, který není doprovázen současným růstem potenciálního produktu. Ekonomické subjekty jsou tedy ochotny spotřebovat větší produkt než

23) Navíc se nejedná většinou pouze o jeden údaj, ale o leckdy poměrně široký interval bodnot.

24) S tím souvisí i tzv. stigma nezaměstnanosti, kde nezaměstnaný, popř. dlouhodobě nezaměstnaný není zaměstnán pouze proto, že je nezaměstnaný, a zaměstnavatel raději „přetahuje“ pracovníky z jiných firem, kteří jsou aktuálně zaměstnaní, protože je považuje za schopnější.

25) Např. regionální rozdíly v míře nezaměstnanosti v České republice jsou obrovské. Na jedné straně je Praha a její okolí s přezaměstnaností a na straně druhé severní Morava a severní Čechy s nezaměstnaností místy přesahující 20 %.

ekonomika vytváří, což je následně kompenzováno růstem cen (cenové hladiny). Příčiny růstu agregátní poptávky mohou být způsobeny vládní politikou (expanzivní fiskální politika), která se snaží trvale udržovat zaměstnanost nad přirozenou mírou nezaměstnanosti (např. prostřednictvím růstu vládních výdajů). Dalším zdrojem poptávkové inflace bývá expanzivní monetární politika centrální banky, resp. rychlejší tempo růstu peněžní nabídky než potenciálního produktu. Poptávková inflace se projevuje zejména za situace, pokud se ekonomika nachází na úrovni potenciálního produktu. Na druhé straně nabídková inflace bývá zapříčiněna růstem nákladů firem (negativní nabídkové šoky). Růst nákladů firem může být vyvolán růstem nominálních mzdových sazeb, které rostou rychleji než produktivita práce, růstem cen surovin a energie... Zvláštním případem nabídkové inflace je také „dovozová“ inflace, kdy (za určitých předpokladů – zejména závislost ekonomiky na dovážených surovinách) v důsledku vysoké devalvace nebo růstu cen surovin na světových trzích (ropné šoky) dochází k růstu míry inflace. Kromě poptávkové a nabídkové inflace může být inflační růst vyvolán také inflačními očekáváními. Tento typ inflace je spojen s očekáváním růstu ekonomickými subjekty, které predikují vývoj míry inflace (tzv. adaptivní očekávání). Firmy a domácnosti na základě předchozí míry inflace upravují svoje rozhodování o cenách, mzdách, případně úrokových sazbách. Odbory např. vyjednávají mzdové smlouvy (resp. požadavky na růst nominálních mezd) zpravidla v závislosti od předchozí míry inflace. Inflace tak může pokračovat v ekonomice, aniž by existovaly reálné inflační tlaky v podobě poptávkových a nabídkových šoků. V případě, pokud by centrální banka růstu cenové hladiny přizpůsobovala tempo růstu peněžní nabídky, dochází k setrvačnosti inflace (inflace je vyvolaná samou inflací a jejím očekáváním). Vysoká míra inflace je projev makroekonomické nerovnováhy s negativním dopadem na ekonomiku. Dochází ke znehodnocování úspor (přerozdělovací efekt ve prospěch dlužníků, kteří splácejí svoje závazky „znehodnocenými“ penězi) k poklesu kupní síly, zejména pak v případě subjektů s fixními důchody, k taxflaci (při progresivní daňové sazbě rostoucí důchody v důsledku inflace přecházejí do vyššího zdaňovacího pásma), vysoká míra inflace také zhoršuje informace v tržní ekonomice, které jsou výsledkem cenového systému, a je tedy spojena s dodatečnými náklady.

Zdroj: *Ekonomická encyklopedie (2002), str. 327*

Existuje **inflace poptávková**, vznikající při nerovnováze nabídky a poptávky, s převisem poptávky, **inflace nabídková** (je způsobena růstem nákladů – proto je též nazývána inflací nákladovou) a **importní inflace**, která je způsobena růstem dovozních cen.

Rozlišujeme dále inflaci **mírnou** (do 10 %), **pádovou** (do 100 %) a **hyperinflaci** (nad 100 %). Za přijatelnou lze ve vyspělých tržních ekonomikách považovat inflaci kolem 2–4 % ročně. Česká republika je se svou inflací kolem 2–3 % považována za zemi s nejnižší inflací z postkomunistických ekonomik.

I když většina ekonomů i veřejnosti považuje inflaci za škodlivou²⁶⁾, uveďme si některé argumenty, podle kterých je určitá úroveň inflace prospěšná. Zkoumáme-li škodlivost inflace nebo její prospěšnost, potom je nutno analyzovat veličiny, které pozitivním nebo negativním způsobem ovlivňuje. V zásadě je možno konstatovat, že ovlivňuje především ekonomický růst a přerozdělování důchodů ve společnosti. V tomto smyslu bude také nahlíženo na pojem „prospěšnost“ či „škodlivost“.

²⁶⁾ A doporučuje tvůrcům hospodářské politiky její snižování.

Pozitivní efekty inflace

Inflace je považována za prospěšnou z důvodu, že stimuluje ekonomické subjekty k činnostem, které by bez její existence neprováděly. Pokud je inflace relativně nízká (okolo 2 %) a stabilní, potom může její existence motivovat zaměstnance k vyšší produktivitě práce (tedy k vyššímu výstupu na pracovníka), protože budou očekávat pokles svých reálných mezd. Pokud nemají zaměstnanci silnou vyjednávací pozici²⁷⁾, jediným způsobem, jak mohou dosáhnout zvýšení nominálních mezd, je právě zvýšení produktivity (a tedy i ekonomického růstu). Následně vyšší zisky podnikatelů je pomohou „přesvědčit“ o zvýšení mezd. Obdobně může vzejít impulz ze strany zaměstnavatelů. Existuje-li inflace, potom zaměstnavatelé zvýší úměrně nominální mzdy, avšak na oplátku požadují zefektivnění práce, tedy zvýšení produktivity. Uvědomíme-li si, že technický pokrok je definován jako souhrnná produktivita výrobních faktorů, může „přijatelná“ inflace zvýšit dlouhodobý ekonomický růst prostřednictvím zvýšení tempa růstu technického pokroku.

Obdobně může být růst ekonomiky ovlivněn inflací v tom smyslu, že podnítí úsilí investorů efektivněji investovat kapitál. Efektivnější využití kapitálu pak povede k většímu ekonomickému růstu.

Tzv. Tobinův efekt²⁸⁾ ukazuje, že zvýšení inflace vede ke změně portfolia ekonomických subjektů, a tedy k přesunu držby peněz směrem k bankovním vkladům z důvodu zvýšených alternativních nákladů držby peněz. Inflace zvyšuje míru úspor, akumulaci kapitálu a ekonomický růst. Přijatelná inflace pak „maže kola průmyslu“. Dalším argumentem pro to, aby v ekonomice byla udržována určitá úroveň inflace, je to, že růst cenové hladiny může být způsoben zvyšující se kvalitou výrobků a služeb. Cílování cenové hladiny, tedy nulové inflace, může mít za následek boj proti přirozenému růstu cen, a tedy reálně prováděnou deflační politiku.²⁹⁾ Jiným důvodem pro určitou úroveň inflace v ekonomice je to, že inflaci nelze přesně měřit, a proto je vhodné si ponechat jistou „inflační rezervu“. Z krátkodobého hlediska lze navíc považovat určitou krátkodobou míru inflace za přijatelnou, pokud se jedná o doprovodný efekt výrazného ekonomického růstu.

Negativní efekty inflace a náklady inflace

Argumentů, které považují inflaci za škodlivou, je však mnohem více. Podle výzkumů veřejného mínění považuje inflaci za největší ekonomický problém drtivá většina lidí. Z inflace mají lidé strach mnohem více než z nezaměstnanosti. To může být způsobeno např. tím, že nezaměstnanost se dotýká relativně úzké skupiny lidí (to samozřejmě závisí na míře nezaměstnanosti), avšak inflace postihuje všechny. Mnoho argumentů může být způsobeno setrvačností myšlení, jiné však mohou mít pravdivé jádro.

Většina ekonomů se domnívá, že inflace má mnohem více negativních efektů než efektů pozitivních, což znamená, že způsobuje větší náklady než přínosy. V této souvislosti je třeba rozlišit, zda je inflace **anticipovaná** (předvídaná a očekávaná) nebo **neanticipovaná**. Podívejme se nyní na situaci, kdy je inflace **neanticipovaná**. V prvé řadě pak inflace způsobuje **redistribuční náklady**, a to mezi věřiteli a dlužníky, zaměstnanci a zaměstnavateli, resp. jednotlivcem a státem.

Inflace ovlivňuje **vztah mezi věřiteli a dlužníky** v tom smyslu, že podporuje odkládání splátek dluhů, což může znevýhodňovat věřitele, a tedy i jejich ochotu financovat výrobu. Pokud je vztah věřitel-dlužník dostatečně „ošetřen“ výnosem z úvěru (např. úrokovou mírou) vzhledem k inflaci, mohou být tyto efekty eliminovány.³⁰⁾ Činnosti spojené s eliminací rizika věřitelů však zůstanou nadále neefektivní.

27) Např. při neexistenci odborů v podniku..

28) Bliže viz např. práce J. H. Haslaga (1997), která popisuje i další pozitivní efekty vlivu inflace na dlouhodobý ekonomický růst.

29) Podíváme-li se na realitu v některých zemích, můžeme konstatovat, že cílování nulové inflace je výjimkou. Nulovou inflaci cíluje z vyspělých ekonomik pouze Kanada. Většina centrálních bank považuje za optimální inflaci ve výši okolo 2 %.

30) Což je poměrně obtížné právě v situaci, kde je inflace neanticipovaná nebo nedokonalé anticipovaná.

Analyzujeme-li **vztah mezi zaměstnanci a zaměstnavateli**, zjistíme, že inflace může vést ke krátkodobým změnám výstupu. Při nedokonalé indexaci³¹⁾ vede inflace k redistribuci bohatství z toho důvodu, že zaměstnavatelé díky vyšším cenám realizují vyšší zisky na úkor zaměstnanců, kterým klesají jejich reálné mzdy. Kromě toho, nízké mzdy (tzn. nízké reálné náklady firem) způsobí krátkodobý růst produkce. Inflace může proto vést ke krátkodobým výchyilkám v úrovni produkce. Tyto změny mohou negativně ovlivnit tempo růstu potenciálního produktu. Inflace tak může prostřednictvím redistribuce bohatství mezi zaměstnanci a zaměstnavateli vést k poklesu produktivity práce, a tedy ke snížení ekonomického růstu.

Podobně negativní efekt má inflace z důvodu, že vede k **přerozdělení příjmů a bohatství mezi jednotlivcem a státem**. Pokud existuje progresivní daňová sazba, projeví se zvýšení nominálních mezd, které bylo důsledkem inflace, v posunu příjmů do vyššího daňového pásma.³²⁾ Jednotlivci potom zůstává menší reálný důchod, a to i přesto, že zaměstnavatel mu vliv inflace eliminoval růstem nominálních mezd. To vše vede opět ke snížení jeho produktivity práce a ke snížení makroekonomického výstupu. Ekonomové navíc předpokládají, že rostoucí vládní spotřeba, která vznikla v důsledku vyšších vybraných daní, má negativní efekt na dlouhodobý ekonomický růst, tzn. že vládní spotřeba je vynakládána méně efektivně než potenciální spotřeba soukromá. Obecně se také soudí, že redistribuce bohatství mezi jednotlivcem a státem má, přes nesporný sociální efekt, negativní vliv na efektivní vytváření rozhodnutí ekonomických subjektů v reakci na tržní signály.

Stejně tak i neprogresivní daňový systém může snižovat ekonomický růst v důsledku omezení investic do výrobních kapacit. To je způsobeno **vlivem odpisové sazby**. Vzhledem k tomu, že odpisy bývají většinou počítány z pořizovací ceny, tedy z ceny nezatížené následnou inflací, vede inflace k růstu nominálních příjmů firem, avšak při stávajících nákladech (daných relativně nízkými odpisy). Následný vyšší zisk pak podléhá zdanění. Firmy tak logicky investují do finančních aktiv či zásob, které lze relativně rychle odepsat.³³⁾ Tato minimalizace ztrát způsobených inflací znevýhodňuje investice do dlouhodobých investičních celků, které významným způsobem determinují dlouhodobý ekonomický růst.

Shodně má pak **neanticipovaná i anticipovaná inflace** další, i když méně významné náklady, způsobující neefektivní činnosti. **Přeceňovací náklady (menu costs)** způsobují neproduktivní náklady, jakými jsou náklady na výrobu nových cenovek, jídelních lístků, uzavírání nových smluv apod. Tyto náklady by při cenové stabilitě neexistovaly. Inflace způsobuje také „**náklady ošoupaných podrážek**“, kdy se ekonomické subjekty, ve snaze o minimalizaci svých alternativních nákladů držby peněz v neúročené (transakční) formě³⁴⁾, věnují neproduktivním činnostem. Tou může např. být docházení do banky za účelem opakovaného vybírání peněz sloužících k transakčním účelům.

V předchozím textu byly popsány kanály, kterými může inflace ovlivnit dlouhodobý ekonomický růst a redistribuci bohatství. Obdobným způsobem může na ekonomický růst negativně působit **nestabilní inflace**. Nestabilní, resp. nepředvídatelná inflace a s ní spojená inflační nejistota, vede ke snížení motivace ekonomických subjektů spořit a investovat. Vzhledem k tomu, že investice jsou rozhodujícím faktorem ovlivňujícím ekonomický růst, může tím variabilní inflace trend dlouhodobého ekonomického růstu snížit. Stejně tak může inflační nejistota snížit motivaci pracovníků k práci, a tedy snížit jejich produktivitu. To potom vede ke snížení souhrnné produktivity výrobních faktorů, tzn. tempa růstu technického pokroku. V zásadě je třeba konstatovat, že nestabilní inflace může „podkopat“ dlouhodobý ekonomický růst tím, že snižuje efektivnost fungování trhů.

Z výše uvedeného by se zdálo, že není nic lepšího než cenová stabilita a nízká či nulová inflace. K dosažení cenové stability je však nutno provést monetární či fiskální restrikcii, která

31) V praxi je běžné, že i když se růst cen (inflace) projeví v růstu nominálních mezd, obvykle se to děje až se zpožděním.

32) Daňová pásma a jejich míra zdanění se v praxi mění velmi málo a pomalu.

33) Firmy se snaží zvýšit náklady, tedy snížit zisk a zdanění.

34) Při nízké inflaci ekonomické subjekty drží větší množství peněz v hotovosti k transakčním účelům, protože neexistují tak velké alternativní náklady z jejich držby. Rostoucí inflace však alternativní náklady z držby peněz výrazným způsobem zvyšuje. To nutí ekonomické subjekty k jejich uložení např. do banky ve snaze o snížení alternativních nákladů.

není zadarmo. Náklady v podobě ztráty výstupu nazýváme **dezinflačními náklady**. Chce-li hospodářská autorita snížit míru inflace, měla by tedy porovnat náklady dezinflace s náklady pokračující stávající inflace a poté se rozhodnout pro vhodné tempo dezinflace. Zde je nutno zmínit, že náklady udržování inflace na současné úrovni jsou dlouhotrvající, zatímco ztráta výstupu při dezinflační politice je obvykle pouze jednorázová.³⁵⁾

1.4.8 Vnější cíle hospodářské politiky

V dosavadním výkladu jsme se zaměřili na klíčové vnitřní cíle hospodářské politiky. Tato subkapitola bude věnována vnějším cílům hospodářské politiky. Jak již bylo uvedeno v části věnované magickému čtyřúhelníku, nejdůležitějším cílem hospodářské politiky v oblasti vnějších vztahů je dosažení vyrovnané platební bilance či jejich dílčích částí. Dalšími cíli jsou zajištění stabilního a optimálního devizového kurzu, optimální úrovně zadlužení, přímých investic apod.

Platební bilance

DEFINICE

Platební bilance

(PB) země je jedním ze základních makroekonomických ukazatelů. Ve svém celku a v jednotlivých částech podává obraz o vnější ekonomické rovnováze země.

V současné době se PB chápe jako systematický výkaz či záznam všech hospodářských transakcí, které proběhly za určité období, zpravidla jeden rok, mezi devizovými tuzemci a devizovými cizozemci. To znamená, že kromě plateb do zahraničí a inkas ze zahraničí, tedy peněžních toků, PB zaznamenává i hmotné toky (peněžní hodnotu věcných darů, barterových obchodů, reálných investic), hodnoty pohledávek a závazků atd.

Platební bilance zemí jsou sestavovány v rozdílně podrobném členění s ohledem na účel použití. Velmi podrobné PB, které obsahují více než sto položek, sestavuje Mezinárodní měnový fond (MMF) na základě údajů od centrálních bank svých členů a zveřejňuje je v „Balance of Payments Yearbook“.

Základní strukturu PB podle metodiky MMF, používané od r. 1995, zachycuje následující tabulka.

STRUKTURA PATEBNÍ BILANCE

	KREDIT	DEBET
Běžný účet		
Zboží	export	import
Služby	export	import
Výnosy	import	export
Běžné převody	import	export
Kapitálový účet		
Kapitálové převody	import	export

³⁵⁾ Významný americký vědecký pracovník Martin Feldstein došel k závěru, že přínosy ze stabilní cenové hladiny převyšují dezinflační náklady v ekonomice v horizontu šesti až devíti let.

Finanční účet		
Přímé investice	import	export
Portfoliové investice	import	export
Ostatní investice		
Dlouhodobé	import	export
Krátkodobé	import	export
Chyby, opomenutí a kurzové rozdíly		

Rozlišujeme vertikální a horizontální strukturu PB. Vertikální struktura představuje rozdělení položek bilance na kreditní („dal“, „ve prospěch“, kladné) a debetní („má dát“, „na vrub“, záporné). Základním orientačním kritériem pro toto členění je vztah dané transakce k devizové nabídce a poptávce. Kreditní položky zpravidla představují zvýšení nabídky deviz, zatímco debetní položky zvyšují poptávku po devizách. Vzhledem ke konstrukci PB (jejich účtů) na principech podvojného účetnictví je každá transakce evidována na dvou účtech, jednou jako kredit a jednou jako debet. Součástí vertikální struktury PB podle potřeby je i její měnové a územní členění z důvodů možné rozdílné kvality měny (nesměnitelné měny, clearing).

V tabulce vymezené skupiny, nazývané účty, do kterých jsou jednotlivé transakce zařazovány, tvoří horizontální strukturu PB. Pro ni je podstatné členění PB na běžný účet, kapitálový a finanční účet, položku chyb a opomenutí a položku změna rezerv centrální banky.

Jedním z klíčových pojmů analýzy PB je kumulativní saldo PB, tj. rozdíl mezi kreditními a debetními položkami v určité části horizontální struktury PB. Pro ekonomickou analýzu se využívá pouze několik přesně definovaných kumulativních sald. Jde o salda obchodní bilance, výkonové bilance, běžné bilance, základní bilance, upravené základní bilance a saldo maximální likvidity.

Prostřednictvím salda jedné z uvedených bilancí, tj. na různé úrovni kumulativního salda, lze definovat jednu z rovnováh vnějších ekonomických vztahů (PB), např. na úrovni obchodní nebo výkonové bilance, na úrovni běžného účtu atp. K rovnováze na posuzované úrovni dochází, jestliže strany kreditu a debetu jsou hodnotově vyrovnány (nulové saldo). V opačném případě jde buď o deficit (schodek), nebo přebytek a příslušně záporné nebo kladné saldo na jednom účtu musí být vyrovnáno opačným saldem na účtu jiném, resp. účtech.

Tak např. jestliže běžný účet PB je deficitní, musí být vyrovnán aktivem (přebytkem) na finančním účtu, a třeba ještě snížením devizových rezerv. Jako nejvhodnější pro posuzování (devizové) rovnováhy platební bilance z dlouhodobého hlediska je ekonomy nejčastěji považováno saldo běžné bilance.

Zdroj: Ekonomická encyklopedie (2002), str. 570–571

Podívejme se nyní na nejsledovanější cíl vnější hospodářské politiky, na platební bilanci. Termín platební bilance není zcela výstižný, nejde jen o bilanci plateb, ale o bilanci veškerých peněžních i reálných toků mezi domácí ekonomikou a „zbytkem světa“. Z tohoto důvodu nelze chápat platební bilanci jako jedno číslo, ale je třeba dále zkoumat stav na jejích jednotlivých účtech. Platební bilance, která je analyzována z hlediska své struktury má pak větší vypovídací schopnost. Platební bilance se člení **vertikálně**, na položky kreditní (přírůstek na těchto položkách zlepšuje platební bilanci) a na položky debetní (přírůstek na těchto položkách zhoršuje platební bilanci). **Horizontálně** se pak platební bilance člení především na běžný účet, finanční účet a účet devizových rezerv (blíže tab. 1.2).

TABULKA 1.2

Struktura platební bilance

Účet	Bilance	Kreditní položky	Debetní položky
A: BĚŽNÝ ÚČET	Obchodní bilance	Export	Import
	Bilance služeb	Příjmy	Výdaje
	Bilance výnosů	Výnosy	Náklady
	Běžné převody	Příjmy	Výdaje
B: KAPITÁLOVÝ ÚČET	–	Příjmy	Výdaje
C: FINANČNÍ ÚČET	Přímé investice	V tuzemsku	V zahraničí
	Portfol. investice	V tuzemsku	V zahraničí
	Ostatní investice	V tuzemsku	V zahraničí
D: CHYBY, KURZ. ROZDÍLY	–	+	–
E: DEVIZOVÉ REZERVY	–	Nárůst	Pokles

Zdroj: IMF

Σ kreditních položek = Σ debetních položek

Struktura PB může být různá. My budeme vycházet z 5. vydání Příručky k sestavení platební bilance podle MMF z roku 1993, kterou běžně publikuje ČSÚ.

A: Běžný účet

1. Obchodní bilance je nejdůležitější složkou běžného účtu PB, i když se jí někdy, hlavně v médiích, přikládá příliš velká váha. Saldo obchodní bilance je rozdíl mezi hodnotou zboží vyvezeného a zboží dovezeného. Je-li saldo kladné, je export větší než import a naopak.

2. Bilance služeb je položkou, která nabývá u většiny zemí stále výraznější podíl na běžném účtu platební bilance. Saldo bilance služeb je rozdíl mezi příjmy z poskytnutých služeb domácími subjekty (příjmy z cestovního ruchu, dopravy či poskytování právních a finančních služeb) a výdaji na poskytování služeb zahraničními subjekty (výdaje spojené s cestovním ruchem, dopravou, s poskytováním právních a finančních služeb).

3. Bilance výnosů je odrazem předchozího pohybu výrobního faktoru (práce, kapitálu). Saldo bilance výnosů je rozdíl mezi výnosy z výrobních faktorů poskytnutých do zahraničí (zisky, dividendy, úroky plynoucí ze zahraničí, mzdy tuzemců pracujících v zahraničí) a náklady na výrobní faktor poskytnutý domácí zemi (zisky, dividendy, úroky placené do zahraničí, mzdy cizinců pracujících v tuzemsku).

Sečteme-li obchodní bilanci, bilanci služeb a bilanci výnosů, získáme tzv. výkonovou bilanci, která vypovídá nejlépe o transferu reálných zdrojů mezi domácí ekonomikou a zahraničím.

4. Běžné převody jsou takové transakce, které nezakládají nárok na protihodnotu v podobě pohybu zboží, služeb či aktiv (například hospodářská pomoc, příspěvky mezinárodním institucím atd.). Saldem je rozdíl mezi transakcemi přijatými a poskytnutými.

B: Kapitálový účet

Zahrnuje kapitálové transfery související s migrací obyvatelstva, promíjením dluhu či převody nevýrobních nefinančních hmotných aktiv (například pozemky pro zastupitelské úřady) a nehmotných práv (například patenty, autorská práva atd.).

C: Finanční účet

1. Přímé investice – v této bilanci finančního účtu PB se zachycují investice, jejichž cílem je získání kontroly nad podnikem.³⁶⁾ Saldem bilance je rozdíl mezi přímými investicemi investovanými v tuzemsku zahraničními subjekty a přímými investicemi investovanými domácími subjekty v zahraničí.

2. Portfoliové investice – v této bilanci se zachycují ostatní investice, jejichž cílem není převzetí kontroly nad podnikem. Saldem této bilance je rozdíl mezi portfoliovými investicemi investovanými v tuzemsku zahraničními subjekty a portfoliovými investicemi investovanými domácími subjekty v zahraničí.

3. Ostatní investice – zde se zachycují například krátkodobé a dlouhodobé úvěry poskytnuté bankami, vládou, podniky. Saldem je rozdíl mezi úvěry přijatými v tuzemsku od zahraničních ekonomických subjektů a úvěry poskytnutými tuzemci zahraničním ekonomickým subjektům. Zde je třeba se zmínit o tzv. „hot money“ (horkých penězích). Tento spekulativní kapitál může krátkodobě zlepšovat stav finančního účtu PB, a tím i celé PB, ale vzhledem k jeho vysoké mobilitě a rychlé reakci na změnu situace v domácí ekonomice je jeho úloha spíše destabilizující než pozitivní. V některých zemích jsou dokonce zavedeny omezující podmínky pro pohyb spekulativního kapitálu.

V souvislosti s finančním účtem je třeba uvést jednu metodickou poznámku: do roku 1995 se v ČR používala struktura PB, kde příliv a odliv kapitálu zachycoval kapitálový účet. Od roku 1995 toto zachycuje finanční účet a kapitálový účet zahrnuje pouze z hlediska celkové PB nevýznamné kapitálové transfery, které byly v minulosti součástí běžného účtu.

D: Chyby, opomenutí a kurzové rozdíly

Tato část PB slouží především k eliminaci nepřesností způsobených při sestavování PB a vlivu kurzových rozdílů. Příkladem může být faktura dovozu ojetého automobilu na částku nižší, než je ve skutečnosti odběratelem zaplacená. Rozdíl mezi těmito částkami se musí objevit právě na této položce PB.³⁷⁾

Sečteme-li části **A+B+C+D**, získáme **oficiální vyrovnávací PB**, tedy PB bez devizových rezerv.

E: Devizové rezervy

Zde se účtují především devizová aktiva³⁸⁾ centrální banky a ministerstva financí³⁹⁾.

Najdete-li tedy v PB ČR za rok 2001 saldo -67,2 mld. Kč, znamená to, že devizové rezervy vzrostly o 67,2 mld. Kč.

³⁶⁾ V praxi je považován podnik pod kontrolou daného subjektu, vlastní-li tento subjekt minimálně 30 % tohoto podniku (v ČR je touto hranicí 10 %).

³⁷⁾ Údaje o platební bilanci, které jsou za kalendářní rok publikovány vždy s několikaměsíčním zpožděním, zahrnují hodnoty, jež jsou již konečné (např. údaje o změně devizových rezerv), avšak většina údajů je dále zpřesňována (mění se např. hodnoty zahraničního obchodu apod. na úkor účtu „Chyb, opomenutí a kurzových rozdílů“). Můžeme tak zjistit, že s odstupem času získáváme poněkud jiný obraz o vývoji platební bilance.

³⁸⁾ Devizová aktiva mohou být reálná (v hotovosti ve volně směnitelných měnách a na účtech cizích bank), zlato, zahraniční cenné papíry nebo pohotovostní úvěry.

³⁹⁾ Pozor, nárůst devizových rezerv se účtuje na kreditní straně a pokles na debetní straně PB.

Jak vyplývá z definice, je platební bilance jako celek vždy vyrovnaná. Hovoříme-li o přebytku či deficitu platební bilance, máme na mysli část platební bilance bez účtu devizových rezerv (část A–D), tzn. oficiální vyrovnávací platební bilanci. Právě účet devizových rezerv (část E) vyrovnává případný deficit či přebytek oficiální vyrovnávací platební bilance (dále platební bilance).

Dojde-li např. k výraznému růstu exportu, za předpokladu, že zůstanou ostatní složky platební bilance beze změn, projeví se toto v přílivu deviz do ekonomiky a v nárůstu na účtu devizových rezerv (devizové rezervy se zvýší). Stejně tak, dojde-li k přílivu kapitálu (např. přímých investic) do ekonomiky, projeví se to ceteris paribus v nárůstu na účtu devizových rezerv. K podobným implikacím dojdeme v případě změn ostatních položek platební bilance.

Podívejme se nyní na vztah mezi dalšími dvěma nejvýznamnějšími účty platební bilance. Jedná se o **vztah mezi běžným účtem a finančním účtem** platební bilance. Obecně se soudí, že **krátkodobě** může být případný deficit platební bilance „financován“ přebytkem finančního účtu platební bilance. To znamená, nerovnováha na běžném účtu, která je v tranzitivních ekonomikách nejčastěji způsobena deficitem obchodní bilance, by ceteris paribus vedla k poklesu devizových rezerv nebo v případě jejich nedostatku k vnějšímu zadlužení země. Bude-li zmíněný deficit financován přebytkem finančního účtu, např. přílivem přímých zahraničních investic, k tlaku na pokles devizových rezerv nebo k zadlužení země nedojde.⁴⁰⁾

Dlouhodobě se však přebytek finančního účtu projeví v deficitu bilance výnosů, která je součástí běžného účtu. To je způsobeno tím, že bilance výnosů odráží předchozí pohyb výrobního faktoru, tedy kapitálu. Zmíněné přímé investice pak vedou k odlivu výnosů z nich plynoucích do zahraničí. Existuje tak začarovaný kruh, kde primární deficit běžného účtu, který je doprovázený přebytkem účtu finančního, je následován deficitní bilancí výnosů, tzn. deficit běžného účtu se nadále prohlubuje. Tvůrci hospodářské politiky by měli mít toto na zřeteli.

Devizový kurz

DEFINICE

Devizový (měnový) kurz

vyjadřuje poměr, ve kterém je směňována jednotka domácí měny za měnu zahraniční.

Dalším cílem hospodářské politiky v oblasti vnější rovnováhy je udržování stabilního devizového kurzu. Měnový kurz je tedy cena měny vyjádřená v jednotkách jiné měny (např. 30 českých korun za americký dolar – 30 Kč/\$). Měny různých zemí se směňují na měnovém (devizovém) trhu, kde se setkává nabídka dané měny s její poptávkou. Výsledkem interakce nabídky a poptávky je cena měny, tedy měnový kurz. To se však týká pouze plně konvertibilních měn. **Konvertibilitou** měny rozumíme, že je tato volně směnitelná za jinou měnu nebo za zlato.

Charakterizujeme-li konvertibilitu české měny, potom musíme konstatovat, že do roku 1990 nebyla česká měna konvertibilní, tzn. nebyla volně směnitelná a její kurz byl stanoven uměle. Od 1. 1. 1991 byla zavedena vnitřní konvertibilita (směnitelnost) koruny, někdy také nazývaná částečnou konvertibilitou. Došlo ke zrovnoprávnění domácích ekonomických subjektů z hlediska jejich přístupu k devizám, avšak tyto subjekty nemohly samy směňovat korunu za ostatní měny. 1. 10. 1995 byla provedena zásadní devizová reforma a došlo k zavedení vnější směnitelnosti české měny. Česká republika se tak zařadila mezi stovku zemí, ve kterých lze volně obchodovat s domácí a zahraniční měnou.

V zásadě je třeba konstatovat, že existuje několik systémů devizových kurzů. Prvním je systém pevného (fixního) kurzu, kde je udržován pevný směnný poměr (parita) domácí měny k měně (měnám) zahraniční (např. je udržován kurz 30 Kč/\$, a kdykoliv by měl tendenci se měnit,

⁴⁰⁾ Popsaný případ je příkladem situace v České republice současnosti, stejně jako některých dalších tranzitivních ekonomik.

potom centrální banka intervenuje na devizových trzích – prodává či nakupuje zahraniční měnu – tak, aby jeho změnám zabránila). Dalším systémem je systém plovoucích kurzů (floating), kde není udržován žádný pevný kurz, a tento kurz se mění na základě vzájemného působení nabídky a poptávky deviz. Ve skutečnosti nejčastěji existují kombinace předchozích dvou systémů. Tzv. pevný kurz s oscilačním (fluktuacním) pásmem znamená sice udržování parity např. 30 Kč/\$, avšak existuje procentuálně vyjádřená hranice, o kolik se může devizový kurz odchýlit. Řízené plovoucí kurzy (nečistý, špinavý floating) znamenají, že centrální banka intervenuje v případě krátkodobých odchylek od parity, ale neklade odpor pohybu devizového kurzu, který by odrážel dlouhodobé tendence.

V České republice byl do roku 1997 uplatňován systém pevných kurzů s fluktuacním pásmem (do roku 1996, a poté). Od roku 1997 přešla Česká republika na systém plovoucích kurzů.

Dochází-li k růstu kurzu (např. ze 35 Kč/\$ na 40 Kč/\$), hovoříme o znehodnocení měny (v systému pevných kurzů to nazýváme devalvací a v systému plovoucích kurzů depreciací). Naopak při poklesu kurzu (např. ze 40 Kč/\$ na 38 Kč/\$) je toto nazýváno zhodnocením měny (v systému pevných kurzů revalvací a v systému plovoucích kurzů apreciací).

1.4.9 Vztah mezi cíli hospodářské politiky

Mezi jednotlivými ekonomickými cíli hospodářské politiky mohou existovat horizontální nebo vertikální vztahy. **Horizontálními vztahy** jsou:

- **vztah negace či konfliktnosti**, kde sledování jednoho cíle vylučuje dosahovat současně jiný cíl; konfliktnost vztahu mezi cíli zobrazuje např. níže popsaná Phillipsova křivka, která zachycuje negativní vztah mezi inflací a nezaměstnaností,
- **vztah neutrality či nezávislosti**, kde dosažení jednoho cíle žádným způsobem neovlivní dosažení cíle jiného; např. v případě „pasti na investice“ zvýšení úrokové míry neovlivní velikost investic,
- **vztah komplementarity**, jenž umožňuje, aby se cíle vzájemně doplňovaly a posilovaly; jedná se např. o zvyšování objemu produkce a zvyšování zaměstnanosti,
- **vztah totožnosti**, kde dva nebo více cílů hospodářské politiky se obsahově v zásadě neliší; např. snižování nezaměstnanosti a zvyšování zaměstnanosti.

Pro praktické rozhodování v hospodářsko-politických otázkách je důležité znát pořadí cílů, to znamená, jaký význam je z hlediska priorit hospodářské politiky státu přikládán jednotlivým cílům. To umožňují zachytit **vertikální vztahy** mezi cíli, které mezi sebou odrážejí vztahy nadřazenosti a podřazenosti (zvyšování průmyslové produkce je např. podřízeno zvyšování HDP).

Základní verze magického čtyřúhelníku

Zmíněných čtyř klíčových ekonomických cílů (ekonomický růst, nízká nezaměstnanost, nízká a stabilní inflace, vnější rovnováha) hospodářské politiky je někdy velmi obtížné dosáhnout současně. Běžně se stává, že dosažení jednoho cíle vede ke ztrátě cíle jiného. Z těchto důvodů hovoříme o tzv. **magickém čtyřúhelníku hospodářsko-politických cílů**.⁴¹⁾ Magický čtyřúhelník je velmi jednoduchý a přehledný způsob grafického zachycení základních cílů. Je třeba si však uvědomit, že se nejedná o nějaký důležitý nástroj makroekonomické analýzy, jako spíše o názornou pomůcku při výkladu této látky.⁴²⁾

41) Problémem zůstává, že takto zkonstruovaný magický čtyřúhelník nezabírá bilanci veřejných rozpočtů. Proto pokud je vývoj míry nezaměstnanosti ovlivněn převážně vývojem HDP, a má tudíž cyklický charakter (kupř. v USA), je možné nabídnout míru nezaměstnanosti podílem salda veřejných rozpočtů na nominálním produktu, vyjádřeným v procentech. Pokud má nezaměstnanost strukturální charakter, tj. neodráží nepružnost trhu práce, což znamená, že v případě příznivého ekonomického vývoje výrazněji neklesá, je vhodné sestavit magický pětiúhelník. Pátý vrchol je opět tvořen podílem salda veřejných rozpočtů na nominálním produktu (%). Proto bývá někdy v literatuře uváděn i magický n-úhelník, kde písmeno „n“ znamená počet cílů v něm znázorněných.

42) I když bývá problematika magického čtyřúhelníku předmětem empirických analýz, kde se určitým způsobem kvantifikují plochy srovnávaných magických čtyřúhelníků, autoři se domnívají, že využití pro sofistikovanější analýzu je přinejmenším sporné.

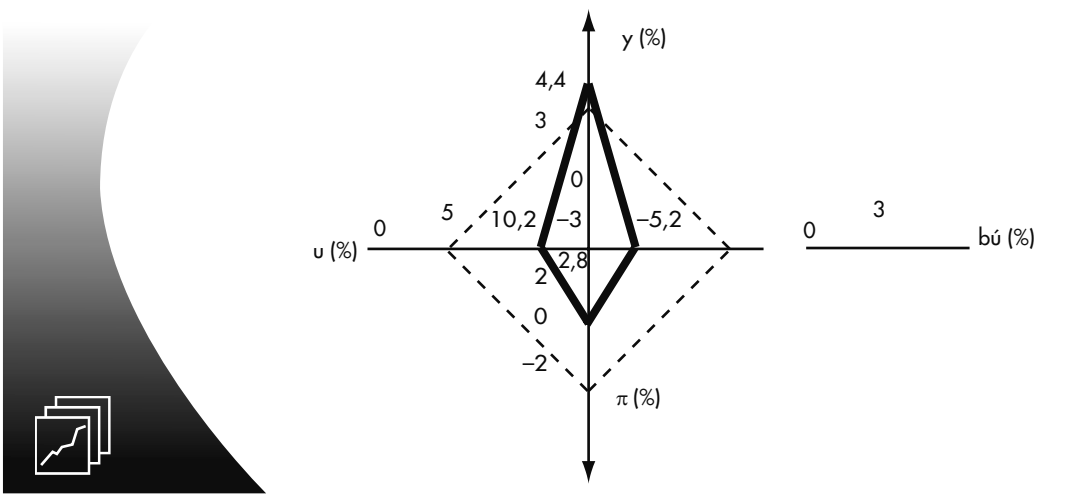

CVIČENÍ 6

Doplňte:

Účet	Bilance	Kreditní položky	Debetní položky
A: BĚŽNÝ ÚČET	Export	Import
	Bilance služeb	Příjmy	Výdaje
	Bilance výnosů	Výnosy	Náklady
	Běžné převody	Příjmy	Výdaje
B: KAPITÁLOVÝ ÚČET	–	Příjmy	Výdaje
C: FINANČNÍ ÚČET	Přímé investice	V tuzemsku	V zahraničí
	Portfol. investice	V tuzemsku	V zahraničí
	Ostatní investice	V tuzemsku	V zahraničí
D: CHYBY, KURZ. ROZDÍLY	–	+	–
E: DEVIZOVÉ REZERVY	–	Nárůst	Pokles

OBRÁZEK 1.3 Magický čtyřúhelník (základní verze)

Vrcholy magického čtyřúhelníku jsou standardně tvořeny těmito makroekonomickými veličinami:

- meziročním tempem růstu reálného produktu = y (%),
- průměrnou roční mírou nezaměstnanosti = u (%),
- průměrnou roční mírou inflace = π (%),
- podílem salda běžného účtu PB na nominálním produktu = $bú$ (%).

Popsané veličiny pak nejsou nic jiného než konkretizace, v úvodu kapitoly zmíněných, čtyř základních cílů hospodářské politiky.⁴³⁾

Na obr. 1.3 jsou zakresleny dva magické čtyřúhelníky. Plnou čarou je zaznačen magický čtyřúhelník pro Českou republiku v roce 2004. Z obrázku vyplývá, že v České republice byl ve sledovaném období meziroční růst reálného produktu (měřený tempem růstu reálného HDP) ve výši 4,4 %, průměrná míra nezaměstnanosti byla 10,2 %, průměrná míra inflace dosáhla

⁴³⁾ Při konstrukci magického čtyřúhelníku je třeba si uvědomit, že stupnice u všech veličin je volena tak, aby bylo možno zaznačit kladné i záporné hodnoty (tzn. s nulou uprostřed). Výjimkou je pouze stupnice u míry nezaměstnanosti, která je volena s nulou na počátku (naznačují se potom pouze kladné hodnoty).

hodnoty 2,8 % a podíl salda běžného účtu na nominálním produktu byl (-)5,2 %.

Přerušovanou čarou je zakreslen magický **čtyřúhelník optimální**. Jedná se o čtyřúhelník, který vyznačuje optimální hodnoty, které by měly být dosaženy. Tyto veličiny jsou získány na základě podrobných makroekonomických analýz a empirických výzkumů. Problémem je, že uvedené hodnoty jsou průměrnými hodnotami pro vyspělé země OECD. Je pak samozřejmé, že mezi zeměmi existují rozdíly, které zmíněný průměrový ukazatel nereflektuje. Jedná se tedy o hodnoty pouze přibližné. Zmíněným optimem podle OECD jsou pak tyto hodnoty makroagregátů:

- meziroční tempo růstu reálného produktu = 3 %,
- průměrná roční míra nezaměstnanosti = 5 %, ⁴⁴⁾
- průměrná roční míra inflace = 2 %,
- podíl salda běžného účtu PB na nominálním HDP = 0 %.

Čím více se bude magický čtyřúhelník sledované země blížit magickému čtyřúhelníku optimálnímu, tím lze hospodářskou politiku považovat za úspěšnější a účinnější. ⁴⁵⁾

CVIČENÍ 7

Doplňte: Vztah negace či konfliktnosti mezi cíli hospodářské politiky: sledování jednoho cíle dosahovat současně jiný cíl.

1.4.10 Vztah mezi vnitřními a vnějšími cíli hospodářské politiky

V této kapitole jsme se prozatím zaměřovali na vzájemný vztah mezi vnitřními cíli hospodářské politiky. V dalším textu se dále pokusíme analyzovat vztah mezi vnitřními a vnějšími cíli hospodářské politiky. Zmíněná problematika je velmi obsáhlá, kde položky platební bilance, jakými jsou export, import, zahraniční investice apod., stejně jako devizový kurz a úroveň zadlužení, mohou mít výraznou vazbu na domácí ekonomiku (na ekonomický růst, nezaměstnanost či inflaci). Obecně lze však analýzu pro zjednodušení výkladu zúžit na rozbor vazby vnitřní a vnější rovnováhy, což je zcela v souladu se základními učebnicemi zabývajícími se obdobnou problematikou.

Vnitřní rovnováhu definujeme jako situaci, kde je velikost produkce v ekonomice rovna velikosti potenciálního produktu, tzn. ekonomika pracuje s plně využitými zdroji. Nezaměstnanost je pak v této situaci na úrovni své přirozené míry a inflace je relativně stabilní a nízká. Toto je pak vpravdě heroický souhrnný vnitřní cíl hospodářské politiky.

Vnější rovnováhu lze ztotožnit s vyrovnanou platební bilancí ⁴⁶⁾, popř. i některých jejích částí. V této situaci pak neexistují žádné tlaky na devizový kurz (na jeho zhodnocení či znehodnocení), na zvyšování zahraničního dluhu apod.

Než se pustíme do podrobnější analýzy vztahu vnitřní a vnější rovnováhy, musíme si definovat **dva základní typy nástrojů hospodářské politiky** sloužících k dosažení simultánní vnitřní a vnější rovnováhy. ⁴⁷⁾ Jedná se o nástroje politiky měnící výdaje a přesunující výdaje.

⁴⁴⁾ Jedná se o odhad přirozené míry nezaměstnanosti.

⁴⁵⁾ V některé literatuře se nepřesně uvádí, že čím je plocha magického čtyřúhelníku větší, tím je hospodářská politika účinnější. Autoři se však domnívají, že toto je zcela mylné, protože by to např. implikovalo, že čím větší přebytek běžného účtu platební bilance, tím lépe, čím menší nezaměstnanost, tím lépe apod. Ve skutečnosti je však optimem nulové saldo běžného účtu, nezaměstnanost na úrovni přirozené míry atd.

⁴⁶⁾ Bez účtu devizových rezerv.

⁴⁷⁾ Jednotlivým typům hospodářské politiky, včetně jejich nástrojů se budeme věnovat v kapitolách (2 a 3). Toto dílčí vysvětlení je však z důvodu dalšího výkladu nezbytné.

Politika měnící výdaje mění absolutní výši celkových výdajů v ekonomice (výdaje spotřební, vládní, investiční, výdaje na export nebo na import). Mezi tyto nástroje patří snižování nebo zvyšování úrokových sazeb, peněžní zásoby apod., změna vládních výdajů, daní atd.). **Politika přesunující výdaje** vede k přesunu výdajů mezi domácím sektorem a zahraničím. Jedná se např. o devalvaci či revalvaci, zavedení cel a kvót apod.

CVIČENÍ 8

Doplňte:

Optimální magický čtyřúhelník podle OECD (2005) představují tyto hodnoty makroekonomických agregátů:

- meziroční tempo růstu reálného produktu = 3 %,
- průměrná roční míra nezaměstnanosti =
- průměrná roční míra inflace = 2 %,
- podíl salda běžného účtu PB na nominálním HDP = 0 %.

Když např. vláda zvýší daně z příjmů, sníží tak disponibilní reálný důchod obyvatel, což povede (za předpokladu, že zvýšené daňové příjmy budou použity např. k úhradě zahraničního dluhu) jak ke snížení domácích agregátních výdajů na spotřebu, tak také ke snížení výdajů na import. Jedná se tedy o politiku měnící výdaje (v našem případě snižující výdaje).

Zavede-li však vláda např. cla na dovoz určité komodity, povede toto ke snížení výdajů na nákup této komodity dovezené ze zahraničí a ke zvýšení výdajů na nákup stejné komodity od tuzemských výrobců. Jedná se o politiku přesunující výdaje směrem od zahraničního sektoru k domácímu sektoru.

Ve vztahu vnitřní a vnější rovnováhy může nastat několik situací. V ideálním případě je dosaženo současné vnitřní rovnováhy (potenciální úroveň produktu) a vnější rovnováhy (vyrovnané platební bilance) a tvůrci hospodářské politiky nemusejí do ekonomiky zasahovat. Nebo může být dosaženo pouze jednoho typu rovnováhy a druhý cíl je v nerovnováze. V takovém případě musí centrální autority zasahovat podobně, jak to bude rozebráno v dále popsaných, nejčastějších případech.

Těmito případy jsou různé **kombinace vnitřní a vnější nerovnováhy**:

1. Přebytek obchodní bilance⁴⁸⁾ a recesní mezera⁴⁹⁾ – v této situaci se nejedná o konfliktní situaci, neboť centrální autority ve snaze o současné dosažení vnitřní a vnější rovnováhy mohou použít pouze politiku měnící výdaje (zvyšující výdaje). *Tvůrci hospodářské politiky tak mohou např. snížit daně, a tím stimulovat ekonomický růst (a odstranění recesní mezery). Zároveň pak dojde z důvodu růstu produktu a důchodu ke stimulaci importu do ekonomiky.⁵⁰⁾ Přebytek obchodní bilance se tak sníží, popř. úplně odstraní.*

2. Deficit obchodní bilance a inflační mezera⁵¹⁾ – v této situaci se také nejedná o konflikt cílů. Centrální autority použijí opět politiku měnící výdaje, tentokrát politiku snižující výdaje. *Mohou tak např. zvýšit daně, tím pádem snížit ekonomický růst a ochladit ekonomiku. Zmíněné pak povede k poklesu importu a zmenšení deficitu obchodní bilance.*

48) V následujícím výkladu zůžeme pro zjednodušení definici vnější rovnováhy na „nulové saldo obchodní bilance“. Závěry by se nezměnily ani pro případ zahrnutí zbývajících složek běžného účtu PB. Rozšíření analýzy o finanční účet PB provedeme až později v tomto textu v následujících subkapitolách.

49) Produkt je menší, než je jeho potenciální (optimální) úroveň.

50) Vycházíme z keynesiánské myšlenky, že domácí import je přímo úměrný velikosti produktu a důchodu v ekonomice.

51) Produkt se nachází na úrovni větší, než je jeho potenciální výše.

3. Deficit obchodní bilance a recesní mezera⁵²⁾ – zde se již jedná o konfliktní situaci. V případě, že by byla použita politika zvyšující výdaje, došlo by sice k odstranění recesní mezery, ale deficit obchodní bilance by se z důvodu růstu importu⁵³⁾ ještě prohloubil. Naopak, kdyby bylo použito politiky snižující výdaje, došlo by k poklesu importu a zlepšení deficitu běžného účtu platební bilance, avšak recesní mezera a propad ekonomiky by se prohloubily. Řešením je použití dvou typů politik, to jak politiky měnící (zvyšující) výdaje, tak politiky přesunující výdaje (směrem od zahraničního sektoru k domácímu). *Centrální autority mohou použít např. devalvací (znehodnocení) měny (politika přesunující výdaje), která povede ke zlepšení obchodní bilance.*⁵⁴⁾ *Následně bude toto doprovázeno politikou zvyšující výdaje (např. snížením daní), což povede k odstranění recesní mezery.*⁵⁵⁾

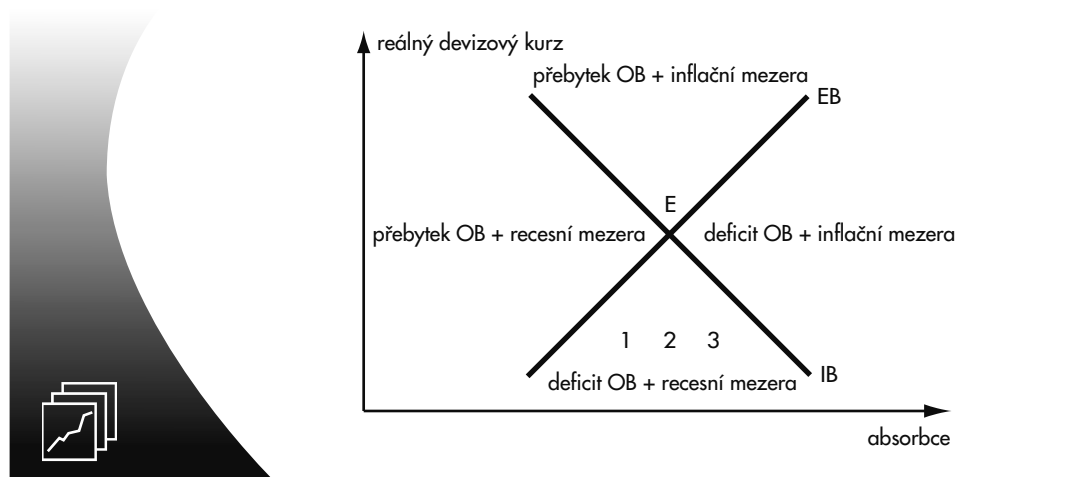
4. Přebytek obchodní bilance a inflační mezera – i v tomto případě se jedná o konflikt cílů. Použití politiky zvyšující výdaje by vedlo ke zvýšení importu a snížení přebytku platební bilance, avšak bylo by doprovázeno zvětšením inflační mezery. Při použití politiky snižující výdaje by pak sice došlo k odstranění inflační mezery, avšak také bohužel ke snížení importu a zvětšení přebytku PB. Je nutno použít opět kombinaci politiky měnící (snižující) výdaje a přesunující výdaje (od domácího sektoru směrem k zahraničnímu). *Centrální autority mohou provést revalvací měny doprovázenou např. zvýšením daní.* V následujícím textu provedeme pokročilejší analýzu opatření hospodářské politiky sloužících k dosažení vnitřní i vnější rovnováhy. Použijeme k tomu aparát tzv. Swanova diagramu.⁵⁶⁾

Swanův diagram

Swanův diagram umožňuje poněkud sofistikovaněji analyzovat zmíněné čtyři situace, které jsou dány vztahem vnitřní a vnější rovnováhy. Předpokládejme nyní pro zjednodušení konstantní cenovou hladinu a nulovou mobilitu kapitálu (tedy nulový vliv finančního účtu na celkovou PB) a analyzujeme situaci v systému plovoucího kurzu.

OBRÁZEK 1.4

Swanův diagram

52) Tento případ je velmi častý v tranzitivních ekonomikách.

53) Růst importu je způsoben růstem výstupu z důvodu politiky zvyšující výdaje.

54) Export se stane relativně levnějším a import relativně dražším.

55) Ve skutečnosti je toto pouze hypotetický a modelový případ. Ekonomové se příliš neshodují na tom, jestli by měla být devalvace doprovázena politikou zvyšující nebo snižující výdaje (nebo dokonce žádnou z těchto politik). Záleží totiž na okolnostech a dalších faktorech.

56) Vzhledem k tomu, že na rozdíl od jiných obdobných modelů pracuje tento s plovoucím devizovým kurzem, což je případ České republiky, považují autoři jeho použití za nejobodnější.

Přímka EB vyjadřuje takové kombinace absorpce⁵⁷⁾ a reálného devizového kurzu, při kterých se ekonomika nachází ve vnější rovnováze (tzn. jedná se o body s nulovým saldem obchodní bilance – OB). Přímka IB vyjadřuje takové kombinace absorpce a reálného devizového kurzu, při kterých se ekonomika nachází ve vnitřní rovnováze (produkt je na své potenciální úrovni a nezaměstnanost na přirozené míře).

Přímka EB je rostoucí, protože zvýší-li centrální autority domácí absorpci, povede to k růstu výstupu v ekonomice, růstu importu a následnému deficitu OB. Tento je eliminován v případě, že centrální autority zvýší reálný devizový kurz⁵⁸⁾, což je doprovázeno růstem exportu a poklesem importu. Růst absorpce musí být vždy doprovázen růstem devizového kurzu, aby byla zachována celková rovnováha.

?

CVIČENÍ 9

Doplňte: Politika měnící výdaje mění absolutní výši celkových výdajů v ekonomice (výdaje spotřební, vládní, investiční, výdaje na export nebo na import). Mezi nástroje této politiky patří snižování nebo zvyšování, peněžní zásoby a změna vládních výdajů, daní.

CVIČENÍ 10

Doplňte: Ze Swanova diagramu vyplývá: Deficit obchodní bilance a inflační mezera – v této situaci o konflikt cílů. Centrální autority použijí politiku měnící (snižující) výdaje.

CVIČENÍ 11

Seřadte následující události na časové ose od nejstarší po nejmladší:

- Velká deprese
- Počátek transformace
- J. M. Keynes a jeho učení
- Učení o „neviditelné ruce“
- Konzervativní obrat
- Vznik EU-25
- Ropné šoky
- Století lidského kapitálu
- Zlatý věk kapitalismu

CVIČENÍ 12

Rozhodněte o správnosti jednotlivých výroků (P – výrok je platný, N – neplatný):

1. Základním společenským cílem je odstranění nezaměstnanosti.
2. Racionalita je princip, který je založen na logice.
3. Přirozená míra nezaměstnanosti se v Evropě po roce 2000 ustálila na 5 %.
4. Dlouhodobá Phillipsova křivka je na úrovni přirozené míry nezaměstnanosti.

⁵⁷⁾ Absorpce reprezentuje součet všech domácích agregátních výdajů (domácí agregátní poptávku, tzn. $C+I+G$).

⁵⁸⁾ V našem případě nepřímého kótování devizového kurzu znamená růst devizového kurzu znehodnocení měny (devalvaci či depreciaci) a naopak pokles devizového kurzu zhodnocení měny (revalvaci či apreciaci).

5. Model zastupování pracuje s asymetrickými informacemi.
6. Tinbergenův princip použití nástrojů HP říká: kolik cílů, tolik nástrojů.
7. Public choice výrazně ovlivnil náhled na provádění HP.

Pokuste se sami pro sebe najít odpovědi na následující „Otázky k zamyšlení“:

Jak probíhá proces stanovení cílů hospodářské politiky?
V čem se liší cílová funkce politika a byrokrata?
Jak definovat společenský blahobyt?

CVIČENÍ 14

Vyberte (jen jednu) správnou odpověď:

1. Baronka M. Thatcherová, jedna z nejvýraznějších osobností konzervativního obratu v hospodářské politice, je autorkou výroku:

- a) v dlouhém období jsme všichni mrtvi,
- b) ekonomie je jen přístup, to, co je třeba změnit je lidská duše,
- c) o neviditelné ruce,
- d) ekonomie je ponurá věda.

2. Vyjednávání jako základ konsenzu ovlivňují tři základní parametry. Jsou to:

- a) moc, svoboda, čas,
- b) informace, čas a náklady konsenzu,
- c) moc, jistota, spravedlnost a čas,
- d) moc, informace a čas.

3. Za základní společenské hodnoty považujeme:

- a) svobodu, racionalitu, spravedlnost a pokrok,
- b) svobodu, spravedlnost, jistotu, pokrok,
- c) spravedlnost, svobodu, demokracii a efektivnost,
- d) svobodu, spravedlnost, demokracii a jistotu.

4. Informační asymetrie popisuje:

- a) vnitřní organizaci informačních souborů,
- b) rozdíly v míře informovanosti mezi účastníky tržní transakce,
- c) informační neurčitost,
- d) vztah mezi zájmovou skupinou a jejími sympatizanty.

Dodatek

Mezníky ve vývoji moderní hospodářské politiky – stručný přehled

- A. Období *laissez-faire*
- B. Velká deprese
- C. Intervencionistická etapa hospodářské politiky
- D. Krize intervencionismu a nástup konzervatismu
- E. Hospodářská politika v éře globalizace

A. Období *laissez-faire* – období před vznikem hospodářské politiky

Adam Smith (1723–1790): koncepce přirozených zákonů a neviditelná ruka trhu – Bohatství národů 1776.

Jean-Baptiste Say (1766–1834) zákon o automatické obnově rovnováhy na všech trzích. Nabídka si vždy vytvoří vlastní poptávku – na trhu zboží a služeb přizpůsobením cen, na trhu kapitálu přizpůsobením úrokové míry a na trhu práce přizpůsobením mezd.

Prostor pro hospodářskou politiku představoval ekonomický liberalismus, hlásající minimalizaci státních zásahů státu a jejich omezení pouze na případy ochrany vlastnictví, obrany státu a konstrukci a spravování právního řádu.

B. Velká deprese, 1929–1933

Vznikla krachem na NYSE (Černý pátek 13. října 1929) a byla charakterizována poklesem výroby a investic, rozvratem mezinárodního obchodu, zhroucením bank a hromadnou nezaměstnaností. Liberální léčba by znamenala prudké snížení mezd, udržení vyrovnaného rozpočtu a ochranu domácího trhu vůči zahraniční konkurenci (tzv. politika ožebračování souseda).

Zrod intervencionistické politiky vycházel ze ztráty přesvědčení o schopnosti automatického obnovování rovnováhy ekonomiky.

C. Intervencionistická etapa

Nové prvky hospodářské politiky

- Stát jako aktivní činitel, samostatný ekonomický subjekt, nositel prvků stability v tržním systému
- Deficitní financování s cílem ekonomické stabilizace
- Podpora agregátní poptávky jako prostředek proti hospodářskému poklesu

V USA vznikl New Deal 1933–1935 (F. D. Roosevelt 1882–1945) založený na snaze obnovy průmyslové výroby, podpoře farmářů a programech veřejných prací prováděném změnami na trhu práce (minimální mzdy, ochrana odborů).

Ve Velké Británii: John Maynard Keynes (1883–1946): Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz (1936) – start moderní hospodářské politiky – revoluce v ekonomické vědě.

Charakteristiky keynesiánské politiky

- Stimulace agregátní poptávky
- Snaha o plnou zaměstnanost
- Záměrné zásahy státu do ekonomického mechanismu
- Dominance fiskální politiky: státní výdaje, daňové změny
- Podřízené místo monetární politiky (nízká úroková míra)

I. etapa: Zlatý věk kapitalismu: 50.–60. léta

- Vysoký hospodářský růst, nízká nezaměstnanost, rozvoj mezinárodního obchodu
- Boj proti chudobě
- Aktivní hospodářská politika

Rozdělení světa

- Vznik socialistického tábora
- Centrálně plánované ekonomiky
- RVHP
- Studená válka
- Rozvojové země: boj za nezávislost
- Vazba na socialistické země

Další formy intervencionistické politiky

- Indikativní plánování: strukturální změny národní ekonomiky
- Stát blahobytu: řešení sociálních problémů, přerozdělování důchodů
- Sociálně tržní hospodářství (ordoliberalismus): sociální aspekty + priorita tržního mechanismu při řešení hlavních ekonomických otázek

Mezinárodní instituce

- OSN
- Brettonwoodské instituce: MMF, SB
- GATT, OECD, EHS

II. etapa: 70. léta: krize intervencionistické politiky**Rozpad poválečného měnového uspořádání**

- Brettonwoodský měnový systém, 1944
- Fixní kurzy zúčastněných měn vázané na dolar směnitelný za zlato
- Rozpad – počátek 70. let
- Znehodnocování dolaru
- Zrušení směnitelnosti za zlato
- Od fixních k soustavě plovoucích kurzů
- Zvýšení nejistoty ve vnějších vztazích

Ropné šoky 1973 a 1979

- Prudký vzestup cen ropy (2 USD na 35–36 USD)
- Prudký nárůst cen (nákladů)
- Problémy platební bilance
- Růst cenové hladiny při poklesu produkce

Další podněty růstu inflace

- Pokračující růst mezd při nižších přírůstcích produktu a produktivity
- Tlak na růst sociálních výdajů
- Nepříznivý vývoj příjmů státního rozpočtu a produktivity práce
- Neúčinnost důchodové politiky

Stagflace, 1974–1979

- Ekonomická stagnace (nízký hospodářský růst) + vysoký růst inflace
- Neúčinnost keynesiánské ekonomiky (snížení daní a růst výdajů) v prostředí rostoucích rozpočtových deficitů, restrikce výdajů

Krize státních financí

- Růst váhy veřejného sektoru a ekonomické úlohy státu, expanzivní fiskální politiky, zdanění
- Nedostatečné příjmy vedou k deficitům státního rozpočtu
- Zátěž splátek rostoucího státního dluhu

Neúčinnost keynesiánské politiky

- Nízký hospodářský růst, zvýšení míry nezaměstnanosti
- Snaha o zvýšení agregátní poptávky expanzivní fiskální politikou – růst veřejného sektoru
- Podpora agregátní poptávky vede k růstu inflace
- Nízká a většinou klesající ekonomická výkonnost při rostoucím vlivu státu a inflačních tendencích

Nutnost změny

- Orientace teorie na stranu nabídky
- Boj proti inflaci
- Reforma systému sociálního zabezpečení
- Nutnost snížení podílu veřejného sektoru
- Proměna úlohy a funkce fiskální politiky
- Změna v pojetí státních financí: pokles deficitu, od spotřeby k investicím
- Problémy rozvojových zemí

III. etapa: Konzervativní obrat: 80. léta

- Počátky už v padesátých letech – monetarismus Milтона Fiedmana
- Thatcherismus
- Reaganomika
- Snížení daňové zátěže
- Snížení úlohy státu v ekonomice: deregulace, privatizace
- Individuální iniciativa a odpovědnost
- Zvýšení motivace ekonomických aktérů k práci a investování

IV. etapa 90. léta:

Ideologická a technologická revoluce

- Evropská unie a další integrační seskupení
- Euro a ECB
- Tranzitivní ekonomiky a jejich integrace do EU
- Nová (znalostní) ekonomika – ekonomika založená na znalostech
- Lidský a sociální kapitál, instituce
- Terorismus

Etapa globalizace

- Proměny obchodních, finančních a kapitálových toků
- Turbulence a nejistota
- Mezinárodní finanční krize
- Oslabení účinnosti národních HP
- Nadnárodní korporace, nové finanční instituce
- „Fúzovací mánie“
- Rostoucí ekonomické rozdíly mezi zeměmi
- Globální rozměr ekologických problémů

CVIČENÍ 15

Zamyslete se nad citátem:

Nevěřím v úplný „laissez-faire“, v němž neexistuje žádná vláda. Jsou lidé, kteří věří v tzv. nulovou vládu. Já si však myslím, že vláda je potřebná a smysluplná v těch oblastech, kde soukromé trhy nemohou uspokojivě zabezpečovat ekonomické činnosti... Pravý liberál neprosazuje „nulovou vládu“, ale co prosazuje, je minimální vláda kombinovaná s těmi oblastmi, které v současnosti svobodný trh není schopen zabezpečit, například veřejné statky, problém neplatičů a podobné problémy. Já tedy věřím v malou, ale nezbytnou vládu.

Garry Stanley Becker, nositel Nobelovy ceny za ekonomii 1992 v rozhovoru pro HN

1.6

Odpovědi ke cvičením

- Hospodářská politika jako samostatná vědní disciplína se nachází na pomezí **ekonomické** teorie a hospodářské praxe.
- Nositelé hospodářské politiky jsou státní a nestátní instituce i **neformalizované skupiny**, které hrají aktivní roli při tvorbě, realizaci a kontrole hospodářské politiky.
- Nástroje systémotvorné mění hlavní prvky ekonomického systému, **způsob koordinace** ekonomických aktivit a motivaci jednání ekonomických subjektů.
- Tinbergenovo pravidlo, které říká, že je nutno disponovat tolika **nástroji** hospodářské politiky, kolik si hospodářská politika stanoví cílů.
- Tradiční ekonomické cíle (magický čtyřúhelník) jsou: vyvážený a stabilní **ekonomický růst**, nízká míra nezaměstnanosti, nízká a stabilní inflace a vnější rovnováha.
- Doplňte:

Účet	Bilance	Kreditní položky	Debetní položky
A: BĚŽNÝ ÚČET	Obchodní bilance	Export	Import
	Bilance služeb	Příjmy	Výdaje
	Bilance výnosů	Výnosy	Náklady
	Běžné převody	Příjmy	Výdaje
B: KAPITÁLOVÝ ÚČET	–	Příjmy	Výdaje
C: FINANČNÍ ÚČET	Přímé investice	V tuzemsku	V zahraničí
	Portfol. investice	V tuzemsku	V zahraničí
	Ostatní investice	V tuzemsku	V zahraničí
D: CHYBY, KURZ. ROZDÍLY	–	+	–
E: DEVIZOVÉ REZERVY	–	Nárůst	Pokles

- Vztah negace či konfliktnosti mezi cíli hospodářské politiky: sledování jednoho cíle **vylučuje** dosahovat současně jiný cíl.
- Optimální magický čtyřúhelník podle OECD (2005) představují tyto hodnoty makroekonomických agregátů:
 - meziroční tempo růstu reálného produktu = 3 %,
 - průměrná roční míra nezaměstnanosti = 5 %,
 - průměrná roční míra inflace = 2 %,
 - podíl salda běžného účtu PB na nominálním HDP = 0 %.
- Politika měnící výdaje mění absolutní výši celkových výdajů v ekonomice (výdaje spotřební, vládní, investiční, výdaje na export nebo na import). Mezi nástroje této politiky patří snižování nebo zvyšování **úrokových sazeb**, peněžní zásoby a změna vládních výdajů, daní.
- Ze Swanova diagramu vyplývá:
Deficit obchodní bilance a inflační mezer – v této situaci **se nejedná** o konflikt cílů. Centrální autority použijí politiku měnící (snižující) výdaje.

11. Seřadte následující události na časové ose od nejstarší po nejmladší:

- Učení o „neviditelné ruce“
- Velká deprese
- J. M. Keynes a jeho učení
- Zlatý věk kapitalismu
- Ropné šoky
- Konzervativní obrat
- Počátek transformace
- Století lidského kapitálu
- Vznik EU-25

12. Rozhodněte o správnosti jednotlivých výroků (**P** – výrok je platný, **N** – neplatný)

1. Základním společenským cílem je odstranění nezaměstnanosti.
2. Racionalita je princip, který je založen na logice.
3. Přirozená míra nezaměstnanosti se v Evropě po roce 2000 ustálila na 5 %.
4. Dlouhodobá Phillipsova křivka je na úrovni přirozené míry nezaměstnanosti.
5. Model zastupování pracuje s asymetrickými informacemi.
6. Tinbergenův princip použití nástrojů HP říká: kolik cílů, tolik nástrojů.
7. Public choice výrazně ovlivnil náhled na provádění HP.

N
P
N
P
P
P
P

Odpovědi na otázky

1. b, 2. d, 3. b, 4. b

Shrnutí kapitoly

1. Hospodářská politika je přístup vlády (státu) k ekonomice své země.
2. Hospodářská politika je vědní disciplína zabývající se na základě analýzy ekonomického vývoje tvorbou doporučení pro decizní sféru.
3. Hospodářská politika zahrnuje kromě poznatků ekonomické teorie i poznatky dalších vědních oborů – politologie, sociologie, psychologie, historie a v rámci ekonomické teorie i směry stojící mimo hlavní proud.
4. Konkrétní praktickou hospodářskou politiku charakterizuje chování jejích nositelů, použité nástroje a míra plnění vytýčených cílů.
5. Magický čtyřúhelník charakterizuje v grafické podobě stav i vývoj základních makroekonomických agregátů jednotlivých zemí.
6. Swanův diagram ukazuje, kdy je možno použít politik měnících výdaje či politik přesunujících výdaje.
7. Hospodářská politika vznikla jako reakce na krach na NYSE.
8. Dějiny hospodářské politiky rozlišují keynesiánskou revoluci, monetaristickou kontrarevoluci.
9. Hospodářská politika vznikla jako makroekonomická politika stabilizace pomocí stimulace agregátní poptávky.
10. Konzervativní obrat se mimo jiné zaměřil na stranu agregátní nabídky.
11. Historicky návazné etapy vývoje vedou ke znalostní ekonomice.

Klíčová slova

praxe hospodářské politiky
 nositelé hospodářské politiky
 cíle hospodářské politiky
 míra nezaměstnanosti
 platební bilance
 magický čtyřúhelník
 intervencionistická hospodářská politika
 konzervativní obrat
 globalizace

teorie hospodářské politiky
 nástroje hospodářské politiky
 hrubý domácí produkt
 míra inflace
 saldo veřejných rozpočtů
 Swanův diagram
 keynesiánství
 monetarismus
 znalostní ekonomika

